

Josip Franulić

JEDAN POGLED U JUGOKOMUNISTIČKU PROŠLOST

"Sve sam više uvjeren da je Gospodin Bog dopustio vlast socijalizmu i komunizmu da dovede ljude do apsurdna i onda će narodi uvidjeti da im je jedini spas u Bogu." (Alojzije kard. Stepinac).¹

Tematika ovoga prikaza vremenski je omeđena gotovo polustoljetnim razdobljem u povijesti hrvatskog naroda, ujedno i Katoličke crkve u Hrvata, pod jugokomunističkom strahovladom (1945. - 1990.). To je vrijeme drugog vala uništavanja povijesne svijesti koju je Hrvatska doživjela u ovom stoljeću. Prvi je bio onaj u kraljevskoj Jugoslaviji (1918.-1941), obilježen jugoslavenskim unitarizmom, što je u praksi bilo velikosrpstvo. Ovdje nas zanima razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske demokracije na prvim poratnim, slobodnim, višestranačkim izborima u proljeće 1990. godine.²

U tom, zacijelo najtragičnijem, razdoblju povijesti hrvatskog naroda i njegove Crkve već naslijeđeni jugoslavenski režim pridodao je svojem unitarističkome usmjerenju komunistički nazor na svijet. *"Ta dva obilježja, združena zajedno, uživala su neograničenu zaštitu totalitarne vlasti, njezina državnog aparata, komunističke partije, vojske, policije i društvenih organizacija. Formiravši svojim slijevanjem u službenu i jedino dopuštenu ideologiju, ta su dva politička i duhovna nasilja postala sveopćim terorom."*³

1. J. BATELJA, *Živjeti iz vjere* (Duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca), Zagreb 1990, 279. - Ugodna mi je dužnost zahvaliti petorici mojih "recenzenata" (o. fra Petar Lubina OFM, urednik lista "Marija"; don Jure Carić, svećenik hvarske biskupije; Nikola Kuzničić i Branimir Motočić, studenti teologije; g. Antun Trbuhović iz Gdinja) koji su spremno pročitali ovaj rad u rukopisu i dali mi korisne savjete, uvažene u konačnoj redakciji ovoga teksta.
2. Razdoblje od 1918. do 1990. g. praktički je izgubljeno za Hrvatsku i - kako je rečeno na prvom zasjedanju Hrvatskoga demokratski izabranoga višestranačkog sabora 30. V. 1990. g. - odsad se nastavlja gdje se stalo 1918. godine.
3. Zavod za školstvo Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske, *Upute za rad s povijesnim udžbenicima za osnovnu i srednju školu u drugom polugodištu školske godine 1991/92.* (ukupno 24 str.). Ondje se, nakon navedene rečenice, nastavlja: "Sve oblike i dimenzije toga terora trebat će u budućnosti povijesno opisati, no očito je da se temelje na sveukupnoj marksističko-lenjinističko-staljinističkoj doktrini."

Pretenciozno je i zapravo nemoguće svestrano i iscrpno prikazati što je sve hrvatski (i katolički!) narod proživio pod jugokomunizmom, kojega se teror isključivo temeljio na marksističko-lenjinističkoj doktrini. Njezinu je završnu formulaciju dao osobno Staljin, da bi postala obveznim svejtonazom također i organizacije Saveza komunista Jugoslavije, kojoj je upravo Staljin nametnuo federalističku koncepciju.⁴ Zato je ovaj prikaz i zamišljen tek kao jedan pogled u jugokomunističku povijest. U zahtjevnom poslu koji hrvatskim znanstvenicima predstoji u opisivanju dotičnog razdoblja, sadržaj ove studije tek je mala kap u velikom domovinskom slapu ili jedan kamenčić za veleban mozaik.

Premda glavnina ovdje predstavljene građe ima obilježje određenoga zemljopisnoga prostora u Hrvatskoj, ipak je po svojem sadržaju tipična i nadrasta čisto lokalno značenje. Obradba takvih lokalnih prilika uklapa se u suvremeno shvaćanje povijesti koja je zapravo i satkana od takvih podrobnosti. Nadalje, problematika tretirana u ovoj studiji uključno upućuje na mnogo toga izvan samih u njoj opisanih činjenica. Konačno, s obzirom na samu okolnost obradbe tako bliske - a za hrvatski narod i Crkvu u njenim specifične - prošlosti, vrijedi navesti riječi crkvenog povjesnika A. Harnacka: *"Za povijest se zanimamo ne samo zato da spoznamo i shvatimo što se događalo u prošlosti nego i zato da se oslobađamo od prošlosti ondje gdje nas je ona opteretila, te upoznamo što nam je činiti u sadašnjosti i napokon da se brižljivo i oprezno pripremamo za budućnost."*⁵

Svako poglavlje ove studije moglo bi stajati kao zasebno obrađena tema. Ipak su sva ta, tematikom odijeljena, poglavlja povezana i tvore jednu cjelinu: daju nam zaokružen pogled u stanje određenoga dijela Katoličke crkve u Hrvata pod jugokomunizmom.

Da bi se određene lokalne teme smjestile u okvire domovinske Crkve, u prvom poglavlju prikazano je stajalište prvaka Katoličke crkve u Hrvata, zagrebačkog nadbiskupa, kardinala Alojzija Stepinca prema jugokomunizmu prije, tijekom i nakon Drugoga svjetskoga rata. Budući da se on u svojim antikomunističkim stavovima - uz opsluživanje onoga objavljenoga načela da se treba više pokoravati Bogu nego ljudima (usp. Dj 4,19) - vodio i

4. Isto. - Upravo je Staljin 1937. g. poslao J. B. Tita, koji je tada bio u Rusiji, za generalnog sekretara KPI.

5. *Glas Koncila (GK)* 28 (1989), 34,5.

smjernicama crkvenog Učiteljstva, u drugom poglavlju sažeto je izneseno naučavanje papâ 19. i 20. stoljeća o komunizmu. Obrađujući jedan isječak prošlosti Hvarske biskupije u Drugom svjetskom ratu (dosad zabranjena tematika), prikazano je držanje njezina predstojnika i stradanje njezina svećenstva, o čemu se ovdje u trećem poglavlju piše prvi put.

Dok prvo poglavlje obuhvaća okvire Domovinske crkve, drugo opće, a treće jedne mjesne (konkretno Hvarske crkve), slijedećih pet poglavlja je s tematikom lokalnog značenja: tiču se župâ Gdinj i Bogomolje na otoku Hvaru, u istoimenoj biskupiji.

Na osnovi mogega 14-godišnjeg službovanja u dotičnim župama, četvrto poglavlje sadrži osobna zapažanja o pogubnu utjecaju jugokomunističke indoktrinacije na izobličenje svijesti i uopće životnih stavova konkretnih župljana. Prikaz o radu gdinjske Partije (peto poglavlje) uzorak je - *pars pro toto* - protuvjerskog i protunarodnog rada SKJ (SKH). Djelovanje tzv. mjesnih osnovnih organizacija Saveza komunista dirigirao je općinski komitet SK. Smjernice OKSKH u Hvaru, koje sadrži šesto poglavlje, odražavaju stavove njoj nadređenoga republičkoga i saveznoga partijskog vodstva.

Zadnja dva poglavlja sadrže prikaze života i rada dvojice hrvatskih domoljuba i korjenitih oporbenjaka jugokomunističkoj ideologiji. To je najprije svećenik hvarske biskupije pokojni don Ivo Lozić (sedmo poglavlje), zatim hrvatski književnik u iseljeništvu Veljko Ćurin, kao predstavnik aktivnih kaoličkih svjetovnjaka (osmo poglavlje). U zaključnom (devetom) poglavlju naglasak je na činjenici kako su zbivanja u Hrvatskoj - također u Bosni i Hercegovini - 1991/92. g. (ovo je pisano u studenom 1992. godine) zapravo krvava završnica hrvatskom narodu nasilno nametnute - jer 1945. g. nije bilo slobodnih izbora - jugokomunističke strahovlade.⁶

6. Papa Ivan Pavao II: "Bit je materijalizma strah, politički sustavi utemeljeni na materijalizmu hrane se i čuvaju strahom." Usp. GK 30 (1991), 17,6. - Jedan poljski biskup: "Nema bitnih razlika između marksizma i nacizma; marksizam, kakv se izrazio u bivšem istočnom bloku, nije drugo nego jedan oblik nacizma." Usp. GK 30(1991) 51, 7.

I. Stajalište kardinala dr. Alojzija Stepinca (1898. - 1960.) prema jugokomunizmu⁷

Za razliku od preostalih šest poglavlja ove studije, u kojima je objelodanjena dosad neobjavljena građa, prva dva poglavlja ne donose nikakve nove spoznaje koje u literaturi već nisu dostupne čitateljstvu. Ipak su ova dva poglavlja bila potrebna zbog cjelovitosti prikaza, naime da bi se opisana lokalna događanja smjestila u odgovarajuće okvire nacionalne (prvo poglavlje) i opće (drugo poglavlje) Crkve. Iz navedenih razloga - tj. zato što zadrže već predstavljen materijal - u njima su izostale uobičajene bilješke, a samo je uopćeno navedena upotrebljena literatura.⁸

Kad je govor o stajalištu kard. Stepinca prema jugokomunističkoj ideologiji u teoriji i praksi, onda njegov antikomunizam uključuje bogoljublje, domoljublje i rodoljublje. On je čovjek Crkve, ali istodobno i ništa manje sin Domovine. On to nije dijelio niti je htio dijeliti, jer je obje vrhovne vrijednosti - vjeru i narodnost - smrtno ugrožavao isti i zajednički neprijatelj. Da je tako bilo ne samo u njegovu primjeru nego uopće u životu i djelovanju svih hrvatskih domoljuba, najbolje potvrđuje onaj pučki slogan (*vox populi vox Dei!*): "*Za Hrvatsku i Krista - protiv komunista!*"⁹ Uostalom, bezbožni jugokomunizam prvenstveno ga je osudio zbog njegova hrvatstva. Činjenica je da su, poput njega, upravo katolički svećenici kroz svoju povijest hrvatskog naroda bili njegovi najvjerniji sinovi.¹⁰

On "*je čovjek koji je najsvestranije i najvjerodostojnije obilježio jednu tragičnu epohu povijesti hrvatskog naroda. Jedini čovjek* (u usporedbi s hrvatskim političarima Mačekom, Pavelićem i Brozom, kako izlazi iz kon-

7. U izradbi ovoga poglavlja uporabljena je literatura o kard. Stepincu, objelodanjena u domovini od 1989. do 1991. godine: M. LANDERCY, *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selo 1989. (304 str.); J. BATELJA, n.dj. (336 str.); S. ALEXANDER, *Trostruki mit - život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb 1990. (165 str.); I. MUŽIĆ, *Pavelić i Stepinac*, Split 1991. (191 str.); V. NIKOLIĆ, (priredio), *Stepinac mu je ime I.*, Zagreb 1991. (459 str.); ISTI, *Stepinac mu je ime II.*, Zagreb 1991. (582 str.).

8. Ako bi kojega čitatelja zanimalo znati odakle je iz literature, navedene u bilješci 7., uzet koji navod u ovom poglavlju, spremno ću mu pružiti dotičnu informaciju.

9. S tim u svezi ovako je britanski diplomat u Beogradu izvijestio u listopadu 1946. g. svoju vladu u Londonu: "*U Hrvatskoj su pojmovi Hrvat i katolik i nadalje sinonimi, ali suprotnost tim pojmovima nije više Srbin i pravoslavac, nego jednostavno komunist.*" Usp. *Danas* br.491 od 16. VII. 1991, 53.

10. I MUŽIĆ, *Samo su katolički svećenici u poratnom razdoblju održavali hrvatsku svijest*, u *GK* 31 (1992), 2,13; M. VIDOVIĆ, *Poslijeratni rad Crkve u Hrvata na očuvanju hrvatske nacionalne svijesti*, u *GK* 31 (1992) 5,3.

teksta, op. J.F.) koji nije podlegao nikakvim ograničenjima.“¹¹ On je oličenje nade u oslobođenje od komunističkog jarma, nada u katoličku nezavisnu Hrvatsku. U njegovu procesu radilo se ne samo o budućnosti katolicizma u Hrvatskoj nego također i o samoj opstojnosti hrvatskog naroda. Snagu i odvažnost crpio je u svojoj katoličkoj vjeri, ali i u dubokoj hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Podnio je žrtvu za svoje katoličko uvjerenje, ali je ujedno umro i za svoje hrvatstvo: mučenik je i kao Hrvat i kao katolik!

1.1. Prije Drugoga svjetskog rata

Komunistička partija Jugoslavije, kako je nazvana na Vukovarskom kongresu 1920. godine, mlada je svega dvije godine od nastrane umjetne tvorevine koje je ime u nazivu nosila. Naime, 1918. g. uklapanjem Hrvatske u Jugoslaviju - što je izvršeno protiv volje hrvatskog naroda - prekinuta je nit hrvatske državnosti, koja je više od tisuću godina opstojala u raznim oblicima. Partija je već u kraljevskoj Jugoslaviji imala jasno jugokomunističko obilježje. Njezino članstvo u Hrvatskoj više je занимало oživotvorenje marksističko-lenjinističke doktrine, nego rješavanje hrvatskoga nacionalnoga pitanja. Pače, među hrvatskim komunistima otada počinje nesnošljivost prema svemu što je hrvatsko i katoličko.¹²

Mladi Stepinac, dok se još nije bio odlučio za svećeništvo, izražavao je spremnost položiti, ako ustreba, i život "za pobjedu kršćanske misli u hrvatskom narodu, koji je već počeo izdisati pod uplivom materijalizma".

Kad je 1934. g. - kao 36-godišnjak i najmlađi biskup na svijetu - primio biskupski red, izjavio je kako se u ljubavi prema hrvatskom narodu ne da ni od koga nadkriliti (te su mu riječi danas na nadgrobnom natpisu). Iste je godine ustvrdio da je samo Katolička crkva dorasla komunistima i može ih pobijediti u borbi. Svećeničke je pripravnike poučavao u pravom domoljublju: moramo se ponositi svojim hrvatskim imenom, ali ćemo se kloniti svake stranačke politike. Što se pak tiče vjernika, odlučno je isticao da im Crkva ne smije određivati kojoj će političkoj stranci pripadati ni za koju će stranku glasovati. Jednako im ne smije ni zabranjivati pripadanje ikojoj političkoj stranci, osim ako bi ona imala protuvjerski i protunarodni program.

11. Dr. F. Tuđman u intervjuu listu katoličke mladeži "MI" 16 (1992), 1-2, 4-6. Preuzeto u knjigu I. TOLJ, *Za Hrvatsku*, Zagreb 1992, 270-293.

12. J. BATELJA, n. dj., 137; S. ALEXANDER, n. dj., 38,40.

Na Staru godinu 1936. propovijedao je o komunističkoj klasnoj mržnji, kojoj će vjernici suprotstaviti klasnu solidarnost i djelotvornu kršćansku ljubav. Zaključio je kako svijet može usrećiti samo ljubav, koja će konačno pobijediti mržnju. Biskupska konferencija, s njim na čelu, bila je osudila komunističku promičbu, koju preko svojih plaćenika u Jugoslaviji podupire Moskva. Biskupi su izjavili kako na svaki način nastoje zaštititi svoje vjernike "od te užasne opasnosti za vjeru i civilizaciju".

Da je takvo prosuđivanje bilo utemeljeno, pokazao je španjolski građanski rat, u kojemu su se i hrvatski komunisti borili za Rusiju, Staljina i za međunarodni komunistički pokret. Crkvi u Španjolskoj poznata je ljubav i sućut koju im je nadbiskup Stepinac tada pokazao. Svojim pismom iz 1936. g. hrvatskim je katolicima predočio "razornu barbarsku silu španjolskog komunizma".¹³ Pozvao je na molitvu da pobijedi vjera nad komunizmom, kako se i dogodilo.

Svojim kolegama u rimskom zavodu Germanikumu - gdje je boravio dok se u Rimu školovao - poručio je kako za hrvatski narod predstavlja najveću pogibao upravo komunizam - a ne nacizam niti borba između pravoslavnih Srba i katolika Hrvata - jer je znao da mu je svrha uništiti Crkvu i sve što podsjeća na Boga. Za njega su ljubav prema vlastitom narodu i prema vjeri dvije sestre, a Bog im je zajednički otac.

Nadbiskup Stepinac postaje prvakom u episkopatu i predsjednikom biskupske konferencije nakon smrti zagrebačkog nadbiskupa dr. A. Bauera 7. XII. 1936. g. U povodu Stepinčeva imenovanja nadbiskupom-koordinatorom, mnogi su pitali nadbiskupa Bauera zašto se odlučio baš za njega. Odgovorio je kako predviđa teška vremena za katoličanstvo i za hrvatsvo, a drži da je samo Stepinac dorastao situaciji: on da je jedini spreman uz cijenu života stati na obradbu i Crkve i Hrvatske!

Na izborima 1938. g. glasovao je za dr. V. Mačeka, tadašnjeg nositelja liste cjelokupne jugoslavenske demokratske oporbe. Izjavio je kako je posavjesti dao svoj glas onoj listi "koja danas reprezentira težnje hrvatskog naroda za pravdom i slobodom, na koju imade pravo kao svaki drugi narod". Mačeku je pisao da je time zapravo glasovao za hrvatsku stvar a ne za njeno

13. U svojem krvavom pohodu na Crkvu u Španjolskoj kroz tri godine poubijao je oko 7000 Bogu posvećenih osoba, među njima 12 biskupa, oskvrnuo i razorio mnoge crkve ... Usp. V. NIKOLIĆ, n. dj. II, 213.

vu Hrv:
opredje

D
vi stava
neće šu
Nadalje
vjerski

I

U

1941. g
on 23-
plašen
hrvats.
hrvats
u nove
unište
se bor

više k
pile se
partiz
ma sv
a kon
XII. C

naroc
režin
zloči
ustaš
vu o:
razoc
kako
jih se

vu Hrvatsku seljačku stranku, naglasivši time načelno domoljublje, a ne opredjeljenje za određenu političku stranku.

Dok se sve više učvršćuje u domoljublju, ostaju nepromijenjeni njegovi stavovi prema komunizmu. U kolovozu 1940.g. propovijedao je kako neće šutjeti na pokušaje da se u hrvatskom narodu istrijebi vjera u Boga. Nadalje, načela Katoličke crkve nespojiva su s komunizmom, jer "gubeći vjerski ideal čovjek gubi smisao za domovinu i za život".

1.2. Tijekom Drugoga svjetskog rata

U svezi s Nezavisnom Državom Hrvatskom, proglašenoj 10. IV. 1941. g., ne krije rodoljublje koje je onih mjeseci mnoge navelo da se, nakon 23-godišnjeg robovanja Beogradu u kraljevskoj Jugoslaviji, raduju proglašenju hrvatske države, o kojoj piše: "Zato se može kazati, da je čitav hrvatski narod priznao NDH i da je ona stvorena sa naknadnim priznanjem hrvatskog naroda, osim male upravo neznatne komunističke partije, koja je u novoj državi kao fašističkoj tvorevini od prvoga časa navijestila borbu do uništenja i ubrzo, tj. u srpnju 1941. povelu protiv nje oružanu borbu. U toj se borbi Kom. Partija oslanjala na srpsu masu u NDH."

Tek pred kraj rata, kad se Narodnooslobodilački pokret pokazivao sve više kao organizirana snaga KPJ, a poglavito kad su na područje NDH stupile sovjetske čete - što su sve izričaji nadb. Stepinca - počeo je on prema partizanskom pokretu pokazivati sve veću suzdržanost. U takvim okolnostima sve je otvorenije naglašavao pravo hrvatskog naroda na vlastitu državu, a komunistički poredak osuđivao je u duhu smjernica pape Pija XI. i Pija XII. (usp. 2. poglavlje).

Međutim, dok je Nadbiskup, zajedno s najvećim dijelom hrvatskog naroda, prihvatio hrvatsku državu, ne znači da je ujedno odobravao rad režima. Dobro je razlikovao pravo na vlastitu državu od nepravne države i zločina. O tomu je sam rekao: "Kao biskup nisam bio ni HSS-ovac, ni ustaša, ni pučkaš. Interese naroda branio sam i branit ću, a politiku kao takvu ostavljam drugima." Već ispočetka ne krije razloge nezadovoljstva i razočaranja postupcima vlastodržaca te nove države, da bi 1943. g. pisao kako je ludost njezinih sinova strovalila domovinu u neizmjerne jade, od kojih se moglo biti pošteđeno, da se ispočetka slušalo Crkvu.

Ovdje nam je svrha prikazati kako je taj otvoreni protivnik fašizma i nacizma uvijek ostao nepomirljiv i prema komunizmu. O njegovu je pogubnu utjecaju često govorio i tijekom rata, istodobno liječeći rane ratnih strahota dobrotvornim radom (utemeljitelj Caritasa), prosvjedima i često uspješnim zauzimanjem za potrebite, bez razlike na njihovu nacionalnu, vjersku ili ideološku pripadnost.

U propovijedi na svetkovinu Krista Kralja 1941. g. govorio je kako su u zadnjih nekoliko desetljeća razne bezbožne ideologije uspjele tako zatrovati svijet, "da je mržnja postala regbi glavnim pokretalom ljudskih čina". Očito je tu bila riječ također i o klasnoj mržnji koju promiče bezbožni komunizam.

Na Novu godinu 1942. blagoslovio je novoizgrađenu crkvu sv. Mihaela u zagrebačkoj Dubravi. Izrazio je svoju radost što je na istoku grada postavio kulu sv. Mihaela. Kao branitelj Crkve on će nas, rekao je, braniti od pogibli koja dolazi s Istoka, aludirajući na komunizam koji je prodirao iz Rusije. Trinaest dana nakon toga slavlja izdao je poznatu okružnicu kojom je zahtijevao da Crkva prednjači u borbi protiv komunizma, koji je "zaprijetio ne samo kršćanstvu već i svim pozitivnim vrednotama čovječanstva uopće".

Dok je hrvatsku državu žarko ljubio, nije tajio odvratnost prema svim totalitarnim sustavima (fašizam, nacizam, komunizam) i njihovim hrvatskim imitacijama. Nije skrivao svojih predosjećaja da će trpjeti pod nacistima i možda mučenički umrijeti pod jugokomunističkom strahovladom. Uza sve to jednom je sugovorniku u proljeće 1943. g., razgovarajući o hrvatskoj budućnosti nakon rata, rekao: "S Beogradom, u kojemu bi zavladao bezbožni komunizam, nisu za Hrvatsku mogući nikakvi pregovori!"

Bila je zapažena njegova propovijed na svršetku pokromičke procesije u Zagrebu uoči Svih svetih 1943. godine. Izlagao je i branio katolički nauk protiv zabluda dijalektičkog materijalizma, posebno kako se on provodi u jugokomunističkoj praksi: nijekanje osobnog Boga i svođenje vjerske prakse "unutar četiri zida, gdje te nitko niti vidi niti čuje". Naglasio je da od iznesenog stajališta ne odstupa ni uz cijenu života, "a budućnost će kao i uvijek pokazati da je Katolička crkva imala pravo i da drukčije ne može biti". Izjavio je kako Crkva ne poznaje nikakva straha pred ikojom zemaljskom silom kad se radi o obrani Božjih i ljudskih prava.

Znakovito je kako je u toj propovijedi spomenuo i partizane, koji su čak širili njegove govore i izjave u svoje promičbene svrhe: "Nisu li mnogi

koj
kon
poj
oji

oba
18.
sus
pos
gov
lič
nik

III.
to
crk
ma
bile
vol
Bo:
u I
pol
ljuc

turi
Viš
isp
pos
NI

nis
ti.
pol

koji se skrivaju po šumama, otišli onamo ne iz kakvog uvjerenja o istinitosti komunizma nego često puta iz očajja radi nečovječnih metoda nerazboritih pojedinaca, koji su mislili da mogu raditi što ih je volja, i da za njih ne postoji zakon ni ljudski ni Božji?"

U svezi s tretiranom problematikom važna su još dva njegova istupa, oba u ožujku 1945. godine. Korizmena propovijed sveučilištarcima 18.III.1945. g. bila je njegova opetovana osuda komunizma, koji se već sustavno provodio u praksi na onim područjima Hrvatske, gdje je bila uspostavljena partizanska vlast. Govorio je i o pravu hrvatskog naroda na njegovu vlastitu državu. Režim koji ne bi uvažavao više nego tisućljetnu katoličku tradiciju hrvatskog naroda "ne bi predstavljao u hrvatskom narodu nikoga, ili neznatnu manjinu koja bi mu se silom narinula".

"Poslanica hrvatskoga katoličkog episkopata" sa zasjedanja od 24. III. 1945. g. prosvjeduje protiv ubijanja nedužnih svećenika i svjetovnjaka (o čemu je govor u uvodnom dijelu 3. poglavlja ove studije). Nadalje, crkvena hijerarhija sa svojim vjernicima složna je u obrani protiv komunizma, kojega je pristaše "Hrvatski narod plebiscitarno odbio (protivna tvrdnja bila bi mistifikacija svjetske javnosti)". Biskupi su poštivali, čita se dalje, volju hrvatskog naroda za stvaranjem vlastite države, na koju ima pravo po Božjim i ljudskim zakonima, kao i svaki drugi narod. Također se ističe kako u Hrvatskoj nije izazvao rat hrvatski narod nego njegovi neprijatelji svojim pokoljima, pa nastavljaju: "Poslije toga našli su se nažalost i među Hrvatima ljudi koji su prihvatili borbu istim načinom."

Tijekom rata Nadbiskup je u korist hrvatskog naroda djelovao i na kulturnom području. Tako je njegovim nastojanjem 1942. g. vraćena u Zagreb Višeslavova krstionica, koja je 1746. g. bila odnesena u Mletke. Uspio je isposlovati da Radio Vatikan počne emitirati program i na hrvatskom jeziku, posredovanjem opata R. Marconea, delegata Svete Stolice pri episkopatu NDH.

1.3. Nakon Drugoga svjetskog rata

Početak svibnja 1945.g. katolička se Hrvatska suočila s jugokomunistima, čije im se pobjedničko nasilje ukazalo u svoj svojoj osvetoljubivosti. Njoj su neizostavno pridodali surovi ateizam (antiteizam), koji su pokušali prikazati kao socijalno oslobođenje. Nazovi-sloboda koju su do-

nijeli bila je zapravo ugnjetavanje i najteže porobljavanje hrvatskog naroda u njegovoj povijesti (Bleiburg, Kočevski Rog, Križni put, Jazovka, Maceljska šuma te bezbrojne jame i masovna stratišta). Pijani od krvi i pobjede¹⁴ za koju prisvajaju isključivu zaslugu, premda su ih zapadni saveznici pomagali i opskrbljivali - jugokomunisti su se svom snagom oborili na Katoličku crkvu u Hrvata i na njezina najuglednijega predstavnika, nadbiskupa Stepinca.

U jesen 1945. g. Nadbiskup je usmeno priopćio jednomu britanskom diplomatu kako je stanje u zemlji sve teže, jer komunisti pooštravanjem svojih mjera bacaju narod u sve gori očaj. Ni traga demokraciji, već samo najstroža komunistička diktatura. Djeca viču po ulicama: "Borit ćemo se protiv Boga! Samo Staljin postoji! Nema Boga!" i slično.¹⁵ U pismu J. B. Titu od 20. VIII. 1945. g. pita: "Zašto se stalno izazivlje tolika mržnja protiv vjere? Nikakva demokracija ne može opravdati takve čine."

S obzirom na vjeronauk - koji je u srednjim školama bio ukinut, a u pučkim postao neobvezatnim - obratio se vjernicima okružnicom u lipnju 1945. godine. Upozorio ih je na njihovo pravo i dužnost da zahtijevaju od državnih vlasti neka omoguće vjersku obuku u školama. U srpnju iste godine okružnicom je osudio novo zakonodavstvo o samo građanskom braku¹⁶ i ponovio katolički nauk o ženidbi: "Građanski brak koji sklope katolici nevaljana je i grešna veza, a svaki slijedeći brak za života bračnoga druga je prilježništvo, težak grijeh pred Bogom."

14. Rezultat njihove nazovi-pobjede bio je još jedan produžetak hrvatskog robovanja pod srpskom okupacijom za daljnjih 45 godina. Zbog njihova "oslobođenja" još uvijek se oslobadamo! Što se pak tiče same njihove borbe, nekoliko navoda prikazat će nam je u posebnom drugom svjetlu nego se prikazivala gotovo pola stoljeća: "Da nije bilo njemačkog napada na SSSR, ne bi bilo ni 'okupacije' ni NOB pod vodstvom KPJ." V. NIKOLIĆ, n. dj. I, 327. - "Za vrijeme rata između Njemačke i Rusije, Hrvatska postaje bojno polje. Mala Država Hrvatska, koja bijaše na početku svoje nezavisnosti, već se bori u građanskom ratu." M. LANDER CY, n. dj. I, 327. - "Kad smo konačno trebali u miru uživati krvlju stečenu slobodu te izgraditi svoju obnovljenu državu, agenti Londona i Moskve sve su učinili da spriječe obnovu Hrvatske i da je bace u krv i požar, u čemer i jad." S. ALEXANDER, n. dj., 82. - "Četnici i partizani zajedno su se borili na mnogim dijelovima NDH ... Pojedini pisci navode da su u partizanskim odredima na teritoriju NDH većinu boraca tvorili Srbi." I. MUŽIĆ, Pavličić i Stepinac, 34, 39.

15. Istarski svećenik Miro Bulešić, kojega su kao 27-godišnjaka jugokomunistički zločinci 1941 g. zaklali, piše kako su govorili pojedini kanfanarski gimnazijalci, nakon što su odstupili u vjeronauka: "Pop je fašist, i oni koji ostaju na vjeronauku su fašisti, a mi smo mali komunisti protiv Boga." Usp. Glasnik Srca Isusova i Marijina (GSIM), 82 (1991) 12,382.

16. Svećenika hvarske biskupije don Petra Rudana (iz Bogomolja na Hvaru) - kojega su njegovi župljani u Milni na Braču, zbog njegovih osobitih ljudskih i svećeničkih odlika, već za života nazivali "sveti don Petar" - jugokomunistički su vlastodršci 1948. g. osudili na tri godine tamnice, jer je u svojim propovijedima neustrašivo branio sakramentalnost ženidbe, osuđujući neovvedenu praksu samo građanskog vjenčanja. Usp. J. FRANULIĆ, "Sveti" don Petar, u Marija 23 (1985) 4,147-148; ISTI, Ponovno o "svetom" don Petru, u Marija 25 (1987), 6, 228-229.

Predsjedniku hrvatske vlade dr. V. Bakariću poslao je prosvjedno pismo u kasnu jesen 1945. godine. Pita se je li to obećana sloboda kad se ljude tjera da na ulicama otvoreno napadaju i ubijaju svećenike, a na vjernike pljuju pri ulasku i izlasku iz crkve. U zaključku mu piše kako za sve to snosi odgovornost on - Bakarić - koji je na najvišem mjestu KP u Hrvatskoj. Takav je Nadbiskupov stav bio utemeljen, jer je upravo u to doba dr. Bakarić zagrebačkim studentima govorio kako vjera mora biti uništena, jer da je "držanje vlade prema vjeri ono isto najvećih pionira komunizma Marksa, Engelsa i Lenjina".

Za upoznavanje onodobnog stanja domovinske Crkve vrelo je prve ruke "Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije" s biskupske konferencije u Zagrebu 20.IX.1945. godine. Ondje je detaljno opisano gaženje crkvenih prava i vjerskih sloboda, u jednu riječ jugokomunistički progon Crkve. Čitamo o ubijenim i zatvorenim svećenicima (o čemu je govor u uvodnom dijelu 3. poglavlja ove studije), ukidanju katoličkog tiska, katoličkih škola i crkvene karitativne djelatnosti, oduzimanju crkvenih dobara, protuvjerskoj propagandi, ateizaciji školstva, uvođenju građanskog vjenčanja te oskvrnjivanju grobova hrvatskih i njemačkih vojnika. Biskupi su osudili materijalizam i bezboštvo u tadašnjoj Jugoslaviji, također "i sve one ideologije i sve one društvene sisteme, koji svoje životne oblike izgrađuju ne na vječnim načelima objave i kršćanstva nego na šupljim temeljima materijalističke bezbožne filozofske nauke", čime su otvoreno osudili i sam jugokomunistički poredak.

Nakon objave Pastirskog pisma Sv. Stolica službeno prosvjeduje kod jugoslavenske vlade zbog vjerskih progona, ističući "da na Balkanu nikad u povijesti nije bilo tolike mržnje protiv Katoličke crkve".

Poslije Pastirskog pisma, koje je Nadbiskupovo djelo i za kojega je sadržaj na sebe preuzeo odgovornost, jugokomunisti su - uz pomoć staljinističkih pravnika, poslanih Titu iz Moskve - godinu dana pripremali namješteni proces protiv Nadbiskupa, kako bi se samom sudovanju dalo pravnički izgled. Na Zapadu se međutim smatralo, kako je uostalom držao i sam Nadbiskup, da je glavni razlog njegova uhićenja upravo Pastirsko pismo.

Odmah nakon "oslobodenja" jugokomunističke su vlasti htjele odcijepiti hrvatske katolike od Rima. Nadbiskupa, kao prvaka hrvatskih biskupa, nagovarali su na taj korak, što je on odlučno odbijao. Govorio je: "Jasno se vidi sve ... Ide se za odcjepljenjem od Rima. Tko to ne vidi, taj je slijep kod

zdravih očiju. Iza toga će siliti u pravoslavlje, a s time će nestati i hrvatskog naroda. Ja tu vidim velikosrpstvo i komunizam udružene u istom cilju.“

Namještenom osudom na 16 godina gubitka slobode htjelo se, međutim, prikriti pravi uzrok njegova izvođenja pred sud: Nadbiskup se nije pokorio zahtjevima jugokomunističkih vlastodržaca. Izjavljivao je: "Moja je vina krivnja je u tomu što nisam pao na koljena pred komunizmom koji jedini vlada u ovoj zemlji." Kampanja protiv Nadbiskupa skrenuta je s političkog područja na područje kriminala (navodna suradnja s okupatorom). Komunistima je, naime, svojstveno ozloglasiti one koji im se u svemu ne pokoravaju.¹⁷ On je pak bio suđen zbog svoje neslomljive vjere u Boga i u pravo hrvatskog naroda na svoju slobodu i samostalnost, a sve su drugo puke jugokomunističke izmišljotine. Montirani sudski proces bio je zapravo maska za surov obračun vlasti s Katoličkom crkvom, kao uporištem oporbe jugokomunističkom režimu.

U svojem glasovitu obrambenom govoru pred jugokomunističkim sudom 3. X. 1946. g. spomenuo je također i svećenike koje je ubio Narodnooslobodilački pokret (o čemu je govor u uvodnom dijelu 3. poglavlja ove studije). Prvu Jugoslaviju proglasio je tamnicom Hrvata i govorio je o pravu hrvatskog naroda na svoju državu, sve u duhu smjernica Sv. Stolice i u skladu s načelima saveznika, istaknutim na Jalti i u Atlantskoj povelji. Naglasio je kako će, kao i dotad, poštovati narodnu volju "ako mislite da je hrvatski narod zadovoljan ovom sudbinom ili mu eventualno još pružite priliku da se izjasni". Izjavio je da materijalizam, za jugokomuniste jedini znanstveni sustav, znači istrebljenje Boga i vjere. Međutim, kad je već slobodno širiti materijalizam, neka i katolici mogu slobodno propovijedati svoju vjeru. Slobodu, o kojoj govore jugokomunisti, naziva iluzijom, a njihove podanike bespravnim robljem. Zaključio je izjavom kako je potpuno nevinn, a da će povijest ocijeniti sav njegov rad. Njegov odvjetnik dr. I. Politeo naglasio je da su protiv diktature proletarijata, o kojoj se Nadbiskup kritički izražavao, "bili i ostali naši saveznici zapadne demokracije".

"L'Osservatore Romano", u svezi s tim procesom, napisao je da je s Nadbiskupom izvedena na sud Katolička crkva i hrvatski narod. Hrvati u

17. "Komunisti, živjela vam ruka, narodu ste pribavili muka. Kompartijo, mirisavo cvijeće, teško onom tko te slušat neće." To je parodija na stihove: "Komunisti, živjela vam ruka, vi ste nam od izbavili muka. Kompartijo, mirisavo cvijeće, cio narod za tobom se kreće."

domovini i iseljeništvu doživjeli su njegov progon kao progon cijeloga hrvatskog naroda u Jugoslaviji. Preko toga procesa htjela se domaća i strana javnost uvjeriti o zajedničkoj krivnji Katoličke crkve u Hrvata i cijeloga hrvatskog naroda, koji želi svoju nacionalnu slobodu i bori se za vlastitu državnu nezavisnost.

Živeći najprije kao utamničeni u Lepoglavi do 1951. g., a zatim do smrti kao zatočenik u župskoj kući zavičajnoga Krašića, kontaktirao je i sa stranim novinarima, iznoseći svoje nepromijenjene stavove, koje ćemo ovdje ukratko sažeti.

Sukob između države i Crkve abnormalno je stanje stvari, jer je nemoguće podvrgnuti Crkvu državi. U borbi između države i Crkve pobijedit će duh a ne materija, jer je materijalizam ograničena trajanja. "Država bazirana na materijalističkim principima ne može trajati." Liberalizam, nacionalizam, fašizam, komunizam i socijalizam ostali su bez uspjeha pa samo Krist može još pomoći u novom dobu koje nastaje.

S jugokomunističkim programom od 1945. g. komunizam i katoličizam ne mogu opstojati živeći zajedno. Obrana Katoličke crkve uvjetovala je njegovo držanje prema Paveliću jučer i danas prema Titu. S komunizmom nije moguć nikakav sporazum. Hrvati i Slovenci, koji pripadaju zapadnoj kulturi, gumuti su u svijet u koji ne spadaju: "pod sjekiru beogradskog komunizma. Komunizam je samo drugi oblik bizantinizma u tom dijelu Europe." Inače, komunizam se, po njegovu vlastitu iskustvu, prema Hrvatima iskazao najbezobzirniji i najbezbožniji od svih pokreta i stranaka. "Ni Turci nisu bili gori od komunista."

Svoja antikomunistička stajališta iznosio je i u svojem obilnu dopisivanju. Ivanu Meštroviću, uz ostalo, piše: "U praksi nema nikakve svetinje za siledžije pod crvenom zvijezdom ... Otvrdnusmo pod udarcima, crvene aždaje i čekamo strpljivo dok Otac nebeski kaže: dosta!" Izražava divljenje nad izdržljivošću hrvatskoga seoskog pučanstva, "kojega komunisti najviše mrze iza svećenika, jer je uz njega koliko toliko samostalno biće". Očituje uvjerenje o slomu komunizma, za koji nije moguće pridobiti ljude: "Što god se gradi protiv naravi, kako ju je Bog stvorio i ustanovio, to se mora srušiti unutarnjom nuždom." Drugom pak naslovniku piše: "Po srijedi su najsvetiji interesi kršćanstva i kršćanske civilizacije, s kojima se ne trguje, nego se za njih polazi, ako je potrebno i u smrt."

S obzirom na tretiranu problematiku, i u njegovim privatnim razgovorima dolazilo je do izražaja što mu je bilo u srcu. Kad padne komunizam, govorio je, kako će veliku utjehu doživjeti svećenici i svjetovnjaci koji nisu bili popustili tomu vražjem pritisku, "sotonskim zamkama crvenih i nisu se polakomili za zdjelom leće". Ako je po općem sudu ono bilo doba najtežega progonstva Crkve, znači da ćemo doživjeti dotad neviđen trijumf. Zato bi bila sablazan, koja bi se teško zaboravila, kad bismo popustili i poklekli, jer se radi "o biti ili ne biti Katoličke crkve u našoj domovini, o biti ili ne biti slobodno ljudsko biće".

Stoga neće štedjeti bezbožnu partijsku ideologiju, jer bi i sama pomisao na prilagođavanje značilo surađivati s vragom. Zato je bolje i poginuti nego sramotno živjeti. Crkvu "ni vrata paklena neće nadvladati, a kamoli Tito ili Ranković ... Ako Partija misli da je mojom osudom i zatvorom dovršena njihova pobjeda, onda su plitki i ludi baš kao i komunizam." Boji se samo Boga, a njegova "politika bila je uvijek i bit će ista: spašavati duše".

Kad padne rusko bezboštvo, utemeljeno na marksizmu, "bit će to teški časovi, kruti, ali na sreću kratkotrajni". Vjerovao je u obraćenje Rusije, u kojoj će Bogorodičin kip stajati na Kremlju. Glede komunističkog "raja na zemlji", izjavio je da ga je iskusio, i to krvavo. Što se pak tiče propasti jugokomunizma, rekao je 1956. godine: "Mi ćemo po svojoj prilici biti zadnji. Trebat će još trpjeti." Deset godina prije toga u istom je smislu izjavio: "Stanje se neće poboljšati, nego će biti sve gore i dovest će do pada."

Daleko je od njega bila i pomisao na osvetoljubivost prema svojim progoniteljima: "Tà i oni su krv naše krvi i ljudi, ali zavedena i podivljala braća." Za njih se molio i druge poticao da mole za tzv. "narod" - govorio je - naime za zavedene i zasljepljene, da progledaju i obrate se Bogu, jer su oni najnesretniji ljudi na svijetu. U našoj (jugokomunističkoj) stvarnosti da je čisti utjecaj sotone. Ne smijemo ih se bojati, jer su slabiji nego što mislimo. Dok su slabi kršćani očekivali skoriju propast Crkve, on je takvima, zajedno s progoniteljima Crkve, naviještao svršetak.

Bio je nedvojben: "Kršćanin ne može i ne smije prihvatiti bezbožnog komunizma čija se načela protive zdravom razumu, zakonima od Boga danim i prema tome sigurno vode u propaast ljudskog društva." Predlagao je da 1959. g. najavljeni Drugi vatikanski sabor osudi ateistički materijalizam kao "najopasniju zabludu našega vremena koja namjerava srušiti temelj vjere". Prorekao je da će bezboštvo iščeznuti iz Hrvatske ("Na koncu će

Bog, Crkva i hrvatski narod pobijediti“). Kad su mu nudili da ode iz domovine, rekao je: "Moje je mjesto u hrvatskom narodu; moje je mjesto gdje je moj narod, a budući da je on u tamnici, i ja ću ostati utamničeni."

U svojoj drugoj duhovnoj oporuci vjernicima (prva je iz 1939. g.) 1957. g. bilježi kako je u Hrvatskoj tek 2 % bezbožnika, koji su ipak učinili sve da svoje sunarodnjake usreće bez Boga. Međutim, "svaki pokušaj da se stvori kultura, civilizacija, blagostanje jednog naroda bez Boga znači zapečatiti njegovu propast i u vremenu i u vječnosti". Svima je usrdno preporučio posvemašnju odanost papi.

Njegov službeni dopis građanskim vlastima dva mjeseca prije smrti sadrži opetovano njegovo razlučivanje da se ne bori protiv države, nego protiv komunističke ideologije, jer je svjestan njezina grijeha i zabluda. Ako je zakonita njezina 15-godišnja protuvjerska borba, pita kako se mogu smatrati ratnim zločinom njegovi prosvjedi u obranu katoličke vjere. Zaključuje ovako: "Ja znam što je moja dužnost. Milošću Božjom ja ću izvršiti sve do kraja bez mržnje prema bilo kome, ali i bez straha od bilo koga."

Najugledniji među Nadbiskupovim štovateljima svakako je genijalni papa Pijo XII. (*similis simili gaudet!*), koji ga je 12. I. 1953. g. imenovao kardinalom, u kojoj je prigodi naglasio da je bio kažnjen zato "što je odbio podvrgnuti se komunističkoj tiraniji, nego se odlučio govoriti u obranu progone Crkve i za slobodu svoga hrvatskog naroda". Višekratno je govorio i pisao o Kardinalovim krepostima i zaslugama, nazvao ga je svecem, slavio njegovo svjedočanstvo o Crkvi i Kristu, odbijao neprijateljske nasrtaje na njega i nije popustio jugokomunističkim zahtjevima da se Kardinala makne iz potlačene mu Hrvatske.

Papa Ivan XXIII. (kad je izabran za papu, Kardinal ga je u čestitci molio neka blagoslovi hrvatski narod da ne zataji vjeru!) u nekrológu ga je usporedio s Dobrim pastišom Kristom. Kardinal Montini, poslije papa Pavao VI., na zadušnicama za kard. Stepinca izjavio je da je morao pasti, jer nije htio od slobodna i ponosna čovjeka postati slijepo poslušnim slugom marksizma.

Napokon i sam Tito - vođa KPJ koja je optužila, osudila, oklevetala i ubila kard. Stepinca - priznao je pred Meštovićem Kardinalovu snagu kojom se odlučno opro njegovim zahtjevima za osnivanjem nacionalne Crkve neovisne od Rima. Govor, koji je u pohvalu kard. Stepinca izrečen u Kongresu SAD, sadrži i ovu rečenicu: "Zbog dijametralno oprečnih ciljeva

kršćanstva i komunizma, bilo je neizbježno da se Stepinac, tumačeći kršćanski nauk i prava Crkve, ne bi oštro sukobio s Titovim komunizmom."

* * *

Jugokomunizam je s kard. Stepincem doživio veliki moralni poraz, a svaki moralni poraz djeluje na dugi rok. Sva ideološka kampanja i politički teror, kojim je jugokomunizam tada apsolutno raspolagao, bez ikakve mogućnosti obrane i oporbe, ostali su napuknuti otporom jednoga jaka muža. Zahvaljujući njemu, u najtežem vremenu našeg opstojanja, hrvatska povijest nije doživjela duhovni i kulturni slom, kojemu su se nadali jugo-komunistički vlastodršci. Hrvatska je ostala vjerna Crkvi i sebi!

Sabor Republike Hrvatske, izabran na prvim poratnim slobodnim višestranačkim izborima u proljeće 1990. g. donio je "Deklaraciju o osudi političkog procesa i presude kardinalu dr. Alojziju Stepincu".¹⁸ Tu je također rečeno da Kardinal spada među one koji su svojim životom i djelovanjem hrabro svjedočili o vjekovnim težnjama hrvatskog naroda. Nadalje, da je njegovom nepravednom osudom nanescena nepravda i uvreda hrvatskom narodu. Razlog njegove osude - koju hrvatski narod i Katolička crkva nikada nisu priznavali - da je odbijanje provesti crkveni raskol Katoličke crkve u Hrvata, što su komunistički vlastodršci zahtijevali s nakanom uništenja "Katoličke crkve kao vjekovnog čuvara i zaštitnika očuvanja identiteta i slobode hrvatskog naroda". Kaže se da je osuđen i stoga što je ustao protiv nasilja i zločina komunističke vlasti, jednako kao što se i tijekom rata zalagao u zaštiti svih progonjenih bez razlike. Osudom toga montiranog procesa Hrvatski sabor ujedno osuđuje sve takve procese nevino suđenim svećenicima, redovnicima i vjernicima, "osuđujući na taj način i protunarodni komunistički režim".

18. GK 31 (1992) 8,1. - Kard. Stepinac: "Ako meni nećete dati pravo, povijest će mi ga dati." Usp. M. LANDERCY, n. dj., 152.

2.
Pr
dvije ge
partije"
g. Pio I.
nauk" i
Ako bi
svih pa
papa sv
"Syllab
stajališ
"skrajn
Pe
komun
nemog
"smrto
uništite
slobod
vrlo je
dokida
joj srži
svake i
P
naciza
dempt
nazvac
kao gl
cilja C

2. Naučavanje papâ 19. i 20. stoljeća o komunizmu¹⁹

Prvi spomen komunizma u službenim papinskim dokumentima datira dvije godine prije objavljivanja Marx-Engelsova "Manifesta komunističke partije" (programska načela i ciljevi komunističkog pokreta). Naime, 1846. g. Pio IX. u enciklici "Qui pluribus" jednom rečenicom osuđuje "užasan nauk" komunizma, ističući da je korjenito protivan samom naravnom pravu: "Ako bi se jednom prihvatio, potpuno bi uništio prava, ustanove, vlasništvo svih pa i samo ljudsko društvo." Nakon 18 godina, dotično 1864. g., isti je papa svojom enciklikom "Quanta cura" dostavio svim biskupima tzv. "Syllabus". U tom popisu od 80 onodobnih zabluda, koje se s katoličkog stajališta imaju odbaciti, navedeni su i socijalizam i komunizam kao "skrajnje pogubne zablude".

Poput svoga prethodnika, i Leon XIII. opetuje osude socijalizma i komunizma. U enciklici "Quod apostolici muneris" 1878. g. ukazao je na nemogućnost sloge između vjere i obadviju spomenutih doktrina koje su "smrtonosne zaraze što napadaju sami korijen ljudskog društva da bi ga uništile". Slične stavove o dotičnoj problematici sadrži i njegova enciklika o slobodnom zidarstvu. U socijalnoj enciklici "Rerum novarum" 1891. g. vrlo je kategorički i polemički progovorio o socijalizmu, koji je krilaticom o dokidanju privatnog vlasništva pridobivao radnike, a osim toga on je u svojoj srži bio militantan ateističko-materijalistički pokret koji se borio protiv svake religije i Crkve.

Nakon što je svojim enciklikama osudio talijanski fašizam i njemački nacizam, Pio XI. osudio je i bezbožni komunizam enciklikom "Divini Redemptoris". Objavljena je 1937. g. na svetkovinu sv. Josipa, kojega je papa nazvao nebeskim zaštitnikom u borbi Crkve protiv ateističkog komunizma kao glavnog neprijatelja kršćanstva. U enciklici su navedena dva osnovna cilja Crkve: izgradnja kršćanskog društva i rušenje napora komunista. Nje-

19. U izradbi ovoga poglavlja uporabljena je literatura: Dokumenti II. Vatikanskog koncila, Zagreb 1972², 362-363, 406; IVAN PAVAO II., Stota godina (Centesimus annus), Zagreb 1991, 28-34; M. VALKOVIĆ (Uredio i uvod napisao), Stotina godina katoličkoga socijalnog nauka (Socijalni dokumenti Crkve 1891-1991), Zagreb 1991, XXXVI + 802, passim; A. FRANZEN, Pregled povijesti Crkve, Zagreb 1970, 281, 302, 304; T. VEREŠ, Filozofsko-teološki dijalog s Marxom, Zagreb 1981, 190, 229-230, 246; V. NIKOLIĆ, n.dj. II, 180-181; I. CVITKOVIĆ, Antikomunizam Katoličke Crkve za vrijeme pontifikata Pija XI. i Pija XII.; u knjizi Tko je bio Alojzije Stepinac, Sarajevo 1986, 13-20; Više autora, Jedni grade drugi razgrađuju (Današnje velike europske političke ličnosti), Zagreb 1939, 63. - I za ovo poglavlje vrijedi što je naznačeno u bilj. 8.

govi predvodnici govore kako su za svjetski mir, dok istodobno u svojim državama potiču klasnu borbu zbog koje se proljeva krv. Ne osjećajući se sigurnima u očuvanju takva poretka, utječu se beskrajnom naoružavanju.²⁰

Papa naglašava kako je nespojiva suradnja pobornika kršćanske civilizacije s takvim u biti pokvarenim sustavom i upravo proročanski izjavljuje: "A ako neki zavedeni u zabludu budu surađivali na pobjedi komunizma u njihovoj zemlji, prvi će stradati kao žrtve takve svoje pogreške." Govoreći o strahotama komunizma, zaključuje da su to naravni plodovi sustava koji je i samu pomisao na Boga iščupao iz ljudskih srdaca, koje onda strasti tjeraju do najokrutnijeg barbarstva.

Makar je "Quadragesimo anno" (1931.) zapravo socijalna enciklika, isti papa ne propušta i u njoj dotaknuti komunizam. Kad se taj domogao vlasti, piše papa, upravo je nevjerojatno kako se pokazuje groznim i nečovječnim. Dokaz su zatoni pokolji²¹ i ruševine kojima je opustošio goleme istočnoeuropske i azijske predjele. Nastavlja kako je odane sinove Crkve suvišno upozoravati na bezbožnu i nepravednu narav komunizma, koji se otvoreno iskazuje kao neprijatelj i protivnik Crkve, pače i samoga Boga. Kad se preispitaju komunizam i socijalizam, izlazi "da su svi njihovi oblici, pa i oni ublaženi, duboko zaglibili od evanđeoskih zapovijedi". Oni, naime, uglavnom ne zabacuju nego samo ublažavaju klasnu borbu i ukidanje privatnog vlasništva. Ludom i ispraznom naziva nadu onih koji zastupaju da bi se moglo surađivati s tako ublaženim oblicima komunizma, tj. socijalizmom. Može bitni apostoli među socijalistima moraju ustrajati u pravovjerju i ne smiju previdjeti zablude: "Neka se u prvom redu trude kako bi socijalistima pokazali da se njihovi zahtjevi, koliko su uopće opravdani, mogu mnogo snažnije braniti iz načela kršćanske vjere i mnogo uspješnije unapređivati snagom kršćanske ljubavi."

Genijalni papa Pio XII. u svojoj je božićnoj poruci 1942. g. naglasio da komunizam stavlja u pogibao vječno spasenje čovječanstva. Njegova pak

20. To se obistinilo u bivšoj Jugoslaviji. Njezin predsjednik J. B. Tito slovio je kao svjetski mirotvorac, dok je u svojoj državi poticao klasnu borbu i za održavanje nametnutoga poretka uvelike naoružavao svoju armiju, koja se nazivala narodnom, da bi na kraju - u svrhu očuvanja jugokomunističkog poretka - napala pojedine nesrpske narode sada već bivše Jugoslavije.

21. Umirući Lenjin priznao je mađarskom svećeniku, svomemu prijatelju iz djetinjstva: "Prevratu sam se. Trebalo je bez sumnje osloboditi velika mnoštva potlačjenih, ali naša je metoda prouzročila druga tlačenja i grozna krvoprolića ... Tebi su poznate moje samrtne tjeskobe, da se osjećam duboko izgubljenim u oceanu krvi nebrojenih žrtava." Usp GK 30 (1991) 2,13

boži
mod
novc
nuo
poru
kišć

1949
te d
nom
izop

naru
gost
se n
put.
na,
pra

195
Wy
zbo
vla
vor
nu
po
boš
Cri
sto

sv.
da
kr
i C
ne

božićna poruka 1944. g. glasovit je govor o demokraciji kao društvenom modelu poratnog vremena. U istoj poruci 1945. g. posebno se obara na nove totalitarne režime na pomolu, da bi za Božić dvije godine kasnije istaknuo kako je temeljno pitanje "biti s Kristom ili protiv Krista". Božićna pak poruka 1955. g. odbacuje komunizam kao društveni sustav na temelju kršćanskog nauka i naravnog prava.

Potvrdio je odluku Kongregacije sv. Oficija (danas: za nauk vjere) 1949.g., kojom se katolicima zabranjuje pristupiti komunističkim partijama te da na bilo koji način podupiru njihovu djelatnost i promičbu. U protivnom takvima će se uskratiti sakramenti, a samim činom učlanjenja upast će u izopćenje iz Crkve, kao otpadnici od katoličke vjere.

Na blagdan slavenskih apostola 1952. g. uputio je "Apostolsko pismo narodima Rusije", dostavljeno da ga objave i biskupi na području bivše Jugoslavije. Ondje se osuđuje i odbacuje zabluda bezbožnog komunizma, ali se ne odbijaju oni koji su u zabludi, nego ih se pokušava okrenuti na pravi put. Upravo stoga papa je raskrinkao te laži koje se često prikazuju kao istina, a ne samo da su protuvjerske nego im oduzimaju ljudsko dostojanstvo i pravedne građanske slobode.

Drugo Apostolsko pismo, datirano na svetkovinu apostolskih prvaka 1956. g., upućeno je kardinalima: Stepincu, Mindszentyu (Mađarska) i Wyszyńskom (Poljska), biskupima, svećenstvu i vjernicima, progonjenima zbog vjere u zemljama pod komunističkom vladom. Tadašnja jugoslavenska vlada zabranila je tiskanje i širenje toga Apostolskog pisma, u kojemu se govori o gaženju crkvenih prava i vjerničkih sloboda, pače o otvorenu progonu vjere te bezvjerskom i protuvjerskom odgoju mladeži. Naglašava kako po savjesti ne može šutjeti i sve ih moli da ne podlegnu pod udarcima bezboštva ili podmuklim klopama zabluda: "Progoni i mučeništvo bit će za Crkvu izvor novih pobjeda, koje će u povijesti ostati zabilježene zlatnim slovima."

Godinu dana prije svoje smrti (listopad 1957.g.) Pio XII. je u bazilici sv. Petra izjavio da će borbu s komunističkim ateizmom nastaviti do kraja i da je borba s komunizmom glavna zadaća Rimokatoličke crkve. Ta je izjava kruna njegova nepomirljiva državanja prema komunizmu, koji je kršćanstvu i Crkvi za njegova pontifikata nanio najteže gubitke.

Unatoč novim prodorima i otvorenosti, Pijev nasljednik Ivan XXIII. ne čini ustupke socijalističko-materijalističkom idejnom sustavu. Poput Pija

XII., 1959. g. potvrdio je sličnu odluku, naime zabranio katolicima podupirati ne samo komunističke partije, nego također organizacije i stranke koje surađuju s komunistima. Nadalje, u socijalnoj enciklici "Mater et Magistra" 1961. g., pokazuje da se komunizam i kršćanstvo uzajamno korjenito protivite. Zbog toga katolici nipošto ne smiju prihvatiti naučavanje socijalizma umjerenijega smjera, s razloga njemu imanentnoga materijalizma i zbog toga što sužava ljudsku slobodu.

Pavao VI. osuđuje klasnu borbu uzdignutu na razinu sustava, ali nije protiv one koja bi isključivala nasilje i mržnju. U svojoj socijalnoj enciklici "Octogesima adveniens" (1971.), uz ostalo govori o socijalizmu i marksizmu, upozoravajući na svezu između ideologije i metode, teorije i prakse. Marksizam, bio on na vlasti ili ne, papinim riječima znači socijalističku ideologiju koja se temelji na povijesnom materijalizmu i poricanju svake transcendencije. Praksa klasne borbe i njezina marksistička interpretacija vode u totalitarno i nasilno društvo. Zbog toga, zaključuje papa, kršćanin ne može prihvatiti one ideološke sustave, korjenito suprotstavljene njegovoj vjeri i shvaćanju čovjeka, "ne može prionuti ni uz marksističku ideologiju ni njezin ateistički materijalizam, njezinu dijalektiku nasilja i način kako ona osobnu slobodu utapa u kolektivnost, niječući ujedno svaku transcendenciju nad čovjekom i njegovom poviješću, osobnom i kolektivnom".

Dokumenti II. vatikanskog sabora (1962. - 1965.), proglašeni za upravljanja Crkvom pape Pavla VI., poimence ne spominju komunizam, ali se općenito svaki totalitarni ili diktatorski režim naziva nečovječnim, jer vrijeđa prava osobe ili društvenih skupina, kako stoji u "Gaudium et spes - Pastoralna konstitucija o Crkvi u suremenom svijetu" (br.75). Za ateizam, imanentan komunizmu, kaže da ga Crkva potpuno zabacuje (LG 21). Konstatira se kako se zastupnici ateizma, gdje dođu na vlast, "žestoko bore protiv religije te šire ateizam, služeći se pri tom onim sredstvima pritiska kojim raspolaže javna vlast, pogotovu u odgoju mladeži" (LG 20).

Aktualnom papi Ivanu Pavlu II., koji iz vlastita iskustva poznaje narav komunizma u svojoj domovini Poljskoj,²² veoma je stalo do vjerske slobode, ugrožene takvim sustavom. S tim u svezi pisao je mnogim šefovima država, na temelju Helsinškog dokumenta o ljudskim pravima iz 1975. go

22. Sadašnji papa je već kao kardinal 1976. g. govorio: "Ne možemo razumjeti kako smije čovjek čovjeku reći - zabranjeno ti je vjerovati! Ako želiš dobiti službu ili se popeti nešto više, zabranjujemo ti vjerovati." Usp. GSIM 72 (1981) 9,296.

dine. Takve stavove nalazimo zapisane i u dokumentima njegova naučavanja.

U enciklici "*Redemptor hominis*" (1979.) ne prihvaća stajalište po kojemu bi samo ateizam imao pravo građanstva u javnom i društvenom životu, dok bi vjernici - kao građani nižeg reda - bili jedva podnošeni, pače i posve lišeni građanskih prava.

Druga pak njegova socijalna enciklika "*Laborem exercens*" (1981.) spominje zastupnike marksističkoga međunarodnog pokreta, kojima je svrha uvesti u cijeli svijet socijalizam i napokon komunizam. U tom se nastojanju služe načelima "diktature proletarijata", kako bi uz pomoć revolucionarnog pritiska uveli monopol vlasti - kolektivni sustav uz ukidanje privatnog vlasništva.

Njegovom trećom socijalnom enciklikom "*Centesimus annus*" (1991.) zaokruženo je stoljeće crkvenoga društvenog nauka. Posebno se osvrće na događaje u istočnociropskim zemljama, u kojima je komunizam bezuspješno obećavao kolektivizacijom dobara riješiti socijalna pitanja. Nasuprot tomu, nauk enciklike temelji se na privatnom vlasništvu. Međutim, ni u čisto društveno-gospodarskim pitanjima ne smije se zaboraviti da je čovjek biće koje po svojoj sličnosti Bogu nadilazi ovozemaljsko. Marksizam je to zaboravljao, zato nije ispravan i ne može donijeti trajnih rješenja.

S obzirom na raspad komunizma, enciklika označuje 1989. g. kao prijelomnu i posvećuje joj cijelo 3. poglavlje. Odlučujući prinos tom epohalnom događaju dalo je zalaganje Crkve u obrani i promicanju čovjekovih prava. Iz tvrdnje da je čovjek slika Božaj proizišli su nenasilni oblici borbe i politička rješenja koja uključuju dostojanstvo osobe. Nakon što je papa naveo neke čimbenike pada tlačiteljskih režima (povreda prava rada i nedjelotvornost gospodarskog sustava), kao pravi uzrok novosti navodi duhovnu prazninu što ju je izazvao ateizam. Dezorijentirani mladi naraštaji, potaknuti da traže vlastiti identitet i smisao života, ponovno su otkrili kulture korijene vlastite nacije i osobu samoga Krista kao odgovor na temeljna čovjekova pitanja. "*Marksizam je bio obećao da će iskorijeniti potrebu za Bogom iz čovjekova srca, ali su rezultati dokazali da se u tom ne može uspjeti ako se ne razori srce.*"

Papa nastavlja kako su događaji iz 1989. g. opomena onima koji bi htjeli iz političkog života izbaciti pravo i moral. Borba, koja je u toj godini proizvela promjene, nije bez unutarnjeg trpljenja i žrtava. Nastala je iz molit-

ve i beskrajnog uvjerenja da je Bog gospodar povijesti i ljudskih srdaca. Trijezno zaključuje kako kriza marksizma ne uklanja i sve ono zlo koje je taj sustav iznjedrio: nepravde, tlačenja, mržnje, neprijateljstva ... Potrebit je velik napor u čudorednoj i gospodarskoj obnovi zemalja s bivšim komunističkim režimom. Sadašnje stanje dotičnih zemalja - među kojima je i Hrvatska - obilježeno teškoćama i nestašicama, posljedica je povijesnog procesa. U takvu su se, naime, stanju našle "ne slobodnim izborom ili zbog učinjenih grešaka, nego zbog tragičnih povijesnih događaja koji su im nasilno nametnuli, koji su im spriječili da nastave putem gospodarskog i građanskog razvitka".

3. Prinos poznavanju povijesti Hvarske biskupije u Drugom svjetskom ratu

Za razliku od ostalih poglavlja, kojima se u ovoj studiji obrađuje jugokomunističko razdoblje, na prvi pogled moglo bi se činiti kako je anakronizam opisivati u ovom poglavlju događaje iz Drugog svjetskog rata. Međutim, valja naglasiti da su činjenice, o kojima je u ovom poglavlju riječ, bile tabu-teme upravo u doba jugokomunizma, tako da se tek uspostavom hrvatske demokracije 1990. g. može slobodno o njima govoriti i pisati.²³ Razumljivo je zašto su, primjerice, ubijeni i progonjeni svećenici Katoličke crkve u Hrvata bile zabranjene (zapravo nepostojeće!) teme u bivšem režimu. Oni su, naime, žrtve protuvjerske i protunarodne mržnje onih koji su se u takvim zločinima vodili jugokomunističkom ideologijom. Ta je u praksi značila jugoslavenstvo (pače sveslavenstvo; usp. himnu "Hej, Slave ni") i bezbožni komunizam (usp. "Nosim kapu sa tri roga, vodim rat protiv Boga!").²⁴ Stoga su joj u nastojanju oko odnarođivanja i raskršćanjivanja

23. Već o Božiću 1990. g. *Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske* 6/1990, 11-14, objelodanio je popis svećenika stradalih za vrijeme II. svjetskog rata i prvih godina nakon njega na području dotične nadbiskupije.

24. Komunisti su se u Dalmaciji uglavnom regrutirali iz redova projugoslavenskih liberala i anti-klerikalaca. - Zagrebački kanonik msgr. N. Soldo, zaređen za svećenika 1942. g., o 50. obljetnici misništva izjavio je: "Do kraja (rata) sam se borio protiv srbo-komunizma i partizanskog programa, koji je isticao: jugoslavenstvo, opredijeljenje za Aziju, komunizam, zatiranje hrvatstva i sl." Usp. GK 31 (1992) 29, 6. Zatim: "Uvijek sam smatrao apsurdnim svaki zahtjev, bilo s koje strane, da se kao hrvatski svećenik borim na strani partizana, za socijalizam, za Jugoslaviju, protiv naših narodnih predanja." Usp. MI 16 (1992) 7-9, 3. Uostalom, u jesen 1991. g. Hrvatski ratni veterani priznali su da su sudionici NOB "bili prevareni u ciljevima za koje su se borili ... Bilo je pak bilo da tim angažiranjem (partizanski pokret) pomogne SSSR u u ratu." Usp. GK 30 (1991) 48, 13. Usp. bilj. 14.

hrvatskog naroda smetali prohrvatski i antikomunistički (=antiateistički) usmjereni svećenici, koje je onda trebalo likvidirati.

Vodstvu Crkve u Hrvata bili su jasni ciljevi partizanskog ili narodnooslobodilačkog pokreta,²⁵ kojemu su na čelu bili hrvatski sinovi, preobraćeni u jugoslavizirane komuniste. Primjerice, krčki biskup dr. J. Srebrnić 1943. g. u svojoj okružnici priopćuje svećenstvu da dotični pokret, kako pokazuje praksa, "zavisu u cijelosti od komunističke stranke Jugoslavije, te služi toj stranci za uspostavljanje komunističkog poretka među Južnim Slavenima ... S velikim bolom u duši opažamo kako lažni proroci ili vukovi odjeveni u ovčje runo upotrebljavaju teroristička sredstva, obećavajući novi red u ekonomskoj strani života i u moralu koji je neprijateljski."²⁶

U potkrepu tvrdnje o antihrvatskom usmjerenju partizanskog pokreta govori i jugokomunistička literatura. Na blagdan Gospe od Ružarija 1943. g. u šibenskoj crkvi sv. Lovre djevojke nisu htjele pjevati Gospinu pjesmu u kojoj su riječi: "Naš hrvatski narod brani", s obrazloženjem da se ne žele zamjerati. Ista se pak pjesma nesmetano mogla pjevati prve tri ratne godine, dok je Šibenik bio pod talijanskom okupacijom. Istoga je dana u šibenskoj varoškoj crkvi župnik sam otpjevao "Zdravo Djevo, Kraljice Hrvata",²⁷ jer ga je sav okupljeni puk bojkotirao. U istoj pjesmi ženski zbor šibenske stolne crkve nije htio spominjati Kraljicu Hrvata nego Kraljicu kršćana! Nakon što je redovnik ljetopisac zabilježio te pojave, komentira ovako: "Vidi se, dakle, koliko ti partizani-komunisti utječu na narod i koliki su strah i treset zadali hrvatskoj i katoličkoj svijesti. Razvodnili su i hrvatstvo i katoličanstvo. Njima je do komune, do Rusije, i tko drukčije misli ili radi taj

25. Ti su ciljevi bili jasni i u inozemnom političkom životu. Britanski premijer W. Churchill u britanskom je parlamentu 1. XI. 1946. g. rekao: "Uvjeti u Jugoslaviji bili su zlokočni i tužni. Svi su naponi bili poduzeti da se stvori Sovjetska Socijalistička Republika u najjužoj vezi s Moskvom." Usp. V. NIKOLIĆ, n. dj. I, 219.

26. J. HORVAT - Z. ŠTAMBUK (redigirali i izdali), *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946, 375.

27. Auktor te pjesme, koja je nastala 1904. g., o. Petar Perica DI, također je žrtva protuvjerske i protunarodne mržnje. Strijeljali su ga "osloboditelji" Dubrovnika 24. X. 1944. godine. Usp. *Obnovljeni život (OŽ)* 46 (1991) 2, 258-266. - Kad je već govor o marijanskim pjesmama, napomenimo da se pjesma "Majko draga Djevo sveta" pjevala za vrijeme Drugoga svjetskog rata po svim našim crkvama "uz veliko protivljenje komunističkih su onda bili pod utjecajem četnika". Usp. GK 30 (1991) 45, 11.

mora da gine. To je teror odozdo, partizanska strahovlada. Ima stotinu drugih pojava istoga kova, ali tko bi sve to ovdje pribilježio!" 28

Budući da je niže govor o ratnim žrtvama među svećenstvom hvarske biskupije, pomoću jugokomunističke literature prikazat ćemo jugokomunističko usmjerenje partizanskog pokreta i na njezinu području. Tako ćemo bolje shvatiti da su poimence navedeni svećenici ubijeni i progonjeni upravo zato, jer su - slijedeći antikomunističke i domoljbnе smjernice crkvenog vodstva - ostali nepomirljivi prema ideologiji partizanskog pokreta. Taj je polovicom 1942. g. (a to je vrijeme bijega niže navedenih dijecezanskih svećenika u Zagreb!) toliko ojačao da je, preko svojih Narodnooslobodilačkih odbora, praktički bio vlast na otocima Hvaru i Braču, premda su oni bili u sastavu NDH i pod talijanskom okupacijom (Vis je bio pripojen Italiji).²⁹

Jedan od tih progonjenih svećenika, don Juraj Paršić, pisao mi je kako je upravo tijekom 1942. g. oko 200 Hvarana i Bračana pobjeglo u Zagreb: *"Onda su počeli partizani bjesniti. Mi smo više-manje zbog njihove rabote bježali, a ne zbog Talijana."* To nipošto ne znači da su oni odobravali talijansku okupaciju Dalmacije, što je i nadb. Stepinac zamjerao Paveliću.³⁰ Naprotiv, kako piše Paršić, ti izbjegli Hvarani i Bračani spalili su talijansku zastavu na Jelačićevu trgu. Njihovim demonstracijama bile su se pridružile tisuće Zagrepčana.

Jugokomunističko (dakle, protuhrvatsko i protukatoličko) obilježje partizanskog pokreta na otoku Hvaru posebno je dolazilo do izražaja u obilježavanju obljetnice Oktobarske revolucije 7. studenoga, počam od 1941. godine. Na javnim mjestima izlagale su se crvene komunističke zastave (s petokrakom, srpom i čekićem) i jugoslavenske zastave sa zvijezdom petok-

28. J. HORVAT - Z. ŠTAMBUK, n. dj., 210. U toj knjizi ovako je najavljeno predstavljanje dotičnog zapisa iz samostanskog ljetopisa: *"Kako su pojedini franjevci bili oduševljeni pri taše ustaštva, Pavelića i njegovih saveznika Nijemaca, vidi se iz odlomaka franjevačkog dnevnika samostana sv. Lovre u Šibeniku, koji donosimo u izvacima."* Na takvo izvičanje očitih činjenica, kad se sve tumači na zlo, može se kazati, imajući u vidu Pavlove riječi iz Rim 8,28: Onima koji ne ljube Boga, sve se okreće na zlo!

29. Komunisti čak zapovijedaju i crkvenim službenicima, kojima je u crkvenim poslovima na dno određeno jedino biskup. Primjerice, Kotarski Narodnooslobodilački odbor Hvar na sastanku u listopadu 1942. g. uz ostale zaključke ima i ovo: *"narediti župnicima da popišu i čuvaju zlato"* (zacijelo crkveno). Usp. Zborniо djelo, *Spomenici Narodnooslobodilačke borbe i revolucije Hvara*, Hvar 1982, 74.

30. I. MUŽIĆ, n. dj., 55.

rakom. Ispisivale su se i ovakve parole: "Živio Staljin! Živio SSSR! Živjela Sovjetska Rusija! Živio komunizam! Živjela borbena Crvena armija!" Crtao se srp i čekić. Na javnim skupovima pjevala se himna "Hej, Slaveni", a tzv. pioniri su na bijelim trorogim kapama imali crvene petokrake.³¹

I na Braču su se obilježavale obljetnice Oktobarske revolucije na sličan način kako je već rečeno za otok Hvar. O Braču je predstavnik NDH izvijestio u lipnju 1941. g. da je "u pojedinim mjestima komunizam uhvatio jaki korijen, a jugoslavenstvom bila je zatrovana većina pučanstva".³² Kad je jedan partizanski borac bio smrtno pogođen, njegovi su mu drugovi ispunili zadnju želju i, dok je umirao, otpjevali su "Internacionalu". Početkom srpnja 1942. g. partizani su na Braču bili proglasili "komunističku republiku", a prvi partizanski odredi sastojali su se od pravih komunista. Nakon što su popisani svi brački borci i žrtve fašističkog terora, navodi se kako su oni uzidali svoje živote "u temelje svoje oslobođene i preporođene domovine - socijalističke Jugoslavije".³³

Sličan je izričaj urezan u kamen na otoku Visu, naime da su viški borci uzidali svoje živote "u temelj socijalističke Jugoslavije".³⁴ Jedan od viških kamenih zapisa s najdužim tekstom u svezi s partizanskom borbom, napisan je čistim srpskim jezikom, makar i latinicom.³⁵ Inače se i na Visu već 1941. g. vijore crvene komunističke zastave, javno se pjeva "Hej, Slaveni" i "Internacionala", kliče se KPJ, SSSR i Crvenoj armiji; u tom se smislu ističu političke parole. Također se proslavljala obljetnica Oktobarske revolucije paljenjem vatri po brdima, pisanjem parola i vješanjem crvenih zastava.³⁶

O ubijenim svećenicima domovinske Crkve dvaput je bilo riječi na Biskupskim konferencijama tijekom 1945. godine. U "Poslanici hrvatskoga

31. S. KVESIĆ, *Hvar u Narodnooslobodilačkoj borbi*, Split 1981, 39, 60, 118-119, 200, 227, 269.- O crkvenoj petokraki, uveznoj u Hrvatsku iz Staljinove Rusije, pjeva V. Nazor (koji je o proglašenju NDH bio spjevao odu Paveliću): "Na Istoku zablistala i na naše kape pala - zvijezda crvena." Pod tim, nama stranim, znakom hrvatski je narod i Crkva u Hrvata doživjela svoje najteže razdoblje; pače, tada je bilo planirano da nestane i Narod i Crkva u njemu. Napokon je u tom znaku 1991. g. započeo i ovaj, Hrvatskoj nametnuti, rat.

32. J. RADMILOVIĆ, *Otok Brač u Narodnooslobodilačkoj borbi*, u *Brački zbornik 2*, Split 1954, 19.

33. Isto, 38, 43-44, 79.

34. Zborno djelo, *Viški spomenici*, Split 1968, 297.

35. Isto, 310-311.

36. Zborno djelo, *Vis u Narodnooslobodilačkoj borbi*, Zagreb 1965, 59-60, 63.

katoličkog episkopata“ od 24. III. 1945. g. s tim u svezi čitamo: *”Danas moramo najodlučnije prosvjedovati pred Bogom i svjetskom javnošću protiv sustavnog ubijanja i mučenja nevinih hrvatskih katoličkih svećenika i vjernika, od kojih je veliki broj živio upravo svetačkim životom, a mrzitelji Katoličke crkve oduzeli im život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama ... Njihova mučenička smrt je trajna optužba onih, koji su umorstva i ubojstva učinili sredstvom širenja svojih ideja ... Optužba radi ‘ratnih zločinštava’ samo je izlika i sredstvo za istrebljenje onih ljudi, koji su po računu komunizma zapreka ostvarivanju njegovoga stranačkog programa.“*³⁷

U *”Pastirskom pismu katoličkih biskupa Jugoslavije”* od 20. IX. 1945. g. kaže se kako je tijekom rata poginuo veliki broj svećenika, ne toliko u samim borbama, nego su ih na smrt osudile jugokomunističke vojne i građanske vlasti. I nakon svršetka ratnih operacija nastavilo se osudama svećenika. S napomenom da se radi o broju, koji povijest balkanskih zemalja ne poznaje kroz duga stoljeća, doznajemo da je tada bilo 243 mrtvih svećenika, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih - ukupno 501. Tomu treba pribrojiti 19 ubijenih klerika, 3 ubijena redovnika i 4 časne sestre. Ističući kako su dotični osuđeni na smrt iako nisu učinili nikakva zlodjela, biskupi zaključuju: *”Njihova je sva krivnja u tome, što su možda drugačije politički mislili, nego što misle oni koji su ih osudili.“*³⁸

U svojem obrambenom govoru pred jugokomunističkim sudom 3. X. 1946. g., nadb. Stepinac nije zaboravio spomenuti hrvatske svećenike,

37. I. MUŽIĆ, n. dj., 158-159. - Identične tvrdnje čitamo u izvješću britanskog poslanstva u Vatikanu, upućenu britanskom ministarstvu vanjskih poslova 11. V. 1945. godine: *”Partizani su u svakom gradu i selu uspostavili strahovitu diktaturu komunističke partije. Započeli su ‘likvidacije’ svih ‘sumnjivih elemenata’ ili onih koji su im se takvim činili. Kakva li je to ‘čistka’ bila! Izgovor za ‘likvidaciju sumnjivih elemenata’ bio je optužba za političko konspiriranje i kolaboraciju s neprijateljem. No, u stvari, to nije bio glavni motiv takvih ‘čistki’, njihov je glavni cilj ležao u namjerama Komunističke partije. Želeći u oslobođenoj jugoslaviji uvesti jednostranačku diktaturu, Partija je, tako je bar smatrala, morala, prije svega, eliminirati sve vodeće osobe koje se nisu slagale s komunističkim političkim težnjama. U skladu s takvom odlukom, komunisti su (posvuda gdje su postali ‘gazde’ javnog života) tražili sve one koji su među narodom uživali bilo kakav ugled ili važnost, hapsili ih i potom, bez suđenja, strijeljali ili slali u koncentracione logore, gdje bi ih, čini se, ubijali. Cilj takvog djelovanja jugoslavenskih partizana je očit; oni jednostavno žele leiminirati sve one predstavnike naroda koji bi ih jednog dana mogli spriječiti u njihovoj težnji da boljševiziraju oslobođenu Jugoslaviju. Među takvima su, svakako, i katolički svećenici koji među narodom uživaju veliko poštovanje i autoritet i koji su, u stvari, duhovni vođe naroda, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji.“* Usp. *Danas* br. 487 od 18. VI. 1991, 64.

38. Isto, 163-165.

ratne žrtve, ističući da je narodnooslobodilački pokret poubijao 260-270 svećenika. "U nijednoj civiliziranoj državi na svijetu ne bi toliki svećenici bili tako kažnjeni za te krivice koje im imputirate ... Vi ste učinili pogrešku fatalnu, što ste pobili svećenike. Narod vam to neće nikad zaboraviti." ³⁹

Objelodanjen je, makar i nepotpun, popis hrvatskih katoličkih svećenika i redovnika koje su u razdoblju od 1941. do 1951. g. poubijali partizani i četnici. Sažeto je za svakoga opisan i način kako je likvidiran. Osim nestalih, strijeljanih, obješenih i spaljenih, bilo je i raspetih, pilanih, pečenih, prerezanih grkljana te mučenih na razne načine. (Primjerice, prisiljavan trčati potkovan kao konj, kamenovan, sadiranje kože na živu čovjeku, poslije mučenja stavljeni u vreću i bačeni u more).⁴⁰

3.1. Dijecezanski svećenici - ratne žrtve ⁴¹

3.1.1. Ubijeni svećenici

3.1.1.1. *Don Ante Biskupović* ⁴² (Ložišća na Braču, 1.IX.1879. - Zagreb, ? V. 1945.). Zaređen za svećenika 8. IX. 1902. godine. U studenom 1907. g. došao je za župnika u Pražnica na Braču. Kao praktičan čovjek (prvi je na Braču imao osobni automobil oko 1920. g.), uz dušobrižnički rad, bavio se i gospodarstvom. Nabavio je tijasak za ulje i otvorio trgovinu. U njegovoj režiji pekla se prvoklasna rakija od raznih šumskih bobica; uzgajale su se ovce, koze i svinje, koje su se i prodavale; pravio se sir. Često su mu dolazili prijatelji i kod njega ostajali nekoliko dana. Imao je dosta posluge.

Početak Drugoga svjetskog rata "dodoše kod njega ljudi koji pobje-goše u šumu, pitajući doprinose za njih, ali on o tomu ne htjede ni čuti.

39. M. LANDERCY, n. dj., 159; V. NIKOLIĆ, n. dj. I, 35.

40. I. MUŽIĆ, n. dj., 83.

41. Sabor Republike Hrvatske imenovao je Komisiju za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava pa je u tom smislu pozvao na suradnju poglavito sve župnike. Usp. *Službeni vjesnik biskupija splitske metropolije* 2 (1992) 1,9. Š tim u svezi u ovom su poglavlju obrađeni ubijeni i progonjeni svećenici Hvarske biskupije tijekom II. svjetskog rata.

42. Na temelju podataka iz rukopisne knjige zapažanja don Ivana Babarovića (1896.-1980), svećenika hvarske biskupije, napisano 1951. g., nepaginirano (u piščevu posjedu). - Biskupovića, Petrovića i Paršića, kao "narodne neprijatelje" spominje i V. NOVAK, *Magnum crimen*, Zagreb 1948, 774. U navedenom se djelu "na temelju laži i falsifikata optužuje cijela hrvatska Katolička crkva za svoje držanje u ratu". Usp. I. MUŽIĆ, n. dj., 89.

Nastane takav sukob između njega i ljudi u šumi da je bio prisiljen bježati. Jugokomunistička literatura navodi kako je u travnju 1942. g. "najznačajnija ekonomska akcija izvršena kod ustaškog popa Ante Biskupovića u Praznicama".⁴³ Riječ je o tzv. udarnoj grupi bračkih komunista, koji su opljačkali svu njegovu imovinu. Bijegom je spasio samo goli život i, nakon zadržavanja u Pučišćima, uputio se u Zagreb, gdje je dosta skromno prolamio. U svibnju 1945. g., nakon što je izveden iz kuće u kojoj je stanovao, ustrijelio ga je - *uti fama fertur* - jedan njegov župljanin iz Praznica.⁴⁴

3.1.1.2. *Don Marijan Knežević* (Sumartin na Braču, 9. IV. 1904. Ložišća na Braču, 25. XI. 1943.). Za svećenika je zaređen 25. VI. 1939. g. u Senju, gdje je kao mladić s kasnim zvanjem - prije je bio ribar pohađao bogoslovne nauke. Njegov kolega iz senjske bogoslovije don Juraj Paršić (o njemu niže pod 3.1.2.6.) pisao mi je kako su mu se, kad je bio zaređen za poddakona, kolege divile: "a posebno Marijan koji je bio neobično zaljubljen u svećeništvo. On je pogledavao moje prste, tražeći u njima već nešto svrhunaravno." Kao sakristan sjemenišne crkve, Knežević je, kako tvrdi Paršić "bio superrevan. Upijao je svaku riječ profesora liturgike - onda je liturgijski pokret bio u jeku - i odmah po mogućnosti pokušavao provesti u djelo."

Prva Kneževićeva župa bila je Bogomolje na Hvaru, kamo je došao početkom rujna 1939. godine. Njegovoj župničkoj službi, u kojoj je pokazao rijetko viđenu revnost, posvetio sam cijelo poglavlje (2.2.2.) u studiji o don Ivo Loziću, mojemu neposrednom prethodniku u župama Gdinj i Bogomolje.⁴⁵ Stoga će ovdje o Kneževiću biti doneseno samo ono što ne sadrži o njemu već objavljeni prikaz.

Listajući bogomoljski urudžbeni zapisnik, doznajemo kako nakon prve godine službovanja, u kolovozu 1940. godine, izvješćuje Ordinarijat o prilikama u župi i moli premještaj. Treba, naime, znati da je Bogomolje, kao jedina župa u Hvarskoj biskupiji, tada već dobro zatrovana starokatoličkim

43. J. RADMILOVIĆ, n. dj., 34.

44. U popisu hrvatskih katoličkih svećenika, ubijenih u razdoblju od 1941. do 1951. g. za Biskupovića se navodi: "odveden u Zagrebu u svibnju 1945. i nestao." Usp. V. NIKOLIĆ (proučio), *Bleiburg: uzroci i posljedice*, München-Barcelona 1988, 56.

45. J. FRANULIĆ, *Don Ivo Lozić (1935.-1990.) kao gđinjsko-bogomoljski župnik (1968.-1978.)*, u *Služba Božja* 31 (1991) 3,229-280.

krivovjerjem.⁴⁶ Također u kolovozu 1941. godine opetuje molbu za premještajem, izvijestivši Ordinarijat o svojemu dvogodišnjem radu u župi. Ponovno moli premještaj ili ekskardinaciju 1942. godine, 14. svibnja, dok 27. istog mjeseca izvješćuje mjesnu oružničku postaju NDH da mu se prijete partizani. Istoga dana javlja Ordinarijatu da je crkveno zlato i novac na sigurnom mjestu, a 15. lipnja moli dvomjesečni dopust.

U jugokomunističkoj literaturi čitamo kako su u noći 22/23. VI. 1942. g. osim oružničke postaje u Bogomolju, partizani napali i župsku kuću. Pozvali su Kneževića neka im izruči crkveno zlato, inače će ga ubiti. Na njegov niječan odgovor, otvorili su puščanu vatru kroz prozore i stali kamenjem razbijati vrata, nakon čega su se udaljili, jer su na njih zapucali oružnici.⁴⁷ Međutim, već 15. V. 1942. g. propartizanski nastrojen domobran imao je u planu ubiti Kneževića "koji radi protiv naše Partije i pokreta". Da ga u tome nisu spriječili oružnici i domobrani, dotični bi domobran tu svoju nakanu bio ostvario 6. VII. 1942. g., kad je Knežević, spasavajući samo goli život, bijegom napustio Bogomolje⁴⁸ i oputovao u Zagreb. Istoga dana navečer došli su Kneževićevoj majci i sestri - koje su naknadno otišle odande - maskirani Bogomoljani (ondje se još zna koji su bili) i sve im opljačkali, do kože i harmonija! Nakon što je župska kuća ostala prazna, njome su se služili partizani. Među ostalim, od srpnja 1942. do siječnja 1943. g. u njoj je radila partizanska bolnica.⁴⁹

Paršić mi je pisao i to kako se s kolegama Kneževićem, Petrovićem (3.1.1.3.) i Valerijevim (3.1.1.6.) sreo na Jelačićevu trgu u Zagrebu. Na Kneževićevu izjavu da se vraća u biskupiju, oni su mu zaprepašteni odgovorili kako dobro zna što ga ondje čeka. Njihova su preklinjanja bila uzaludna i on je početkom proljeća 1943. g. otišao zamijeniti župnika u Pražnica, odakle je, kako smo vidjeli, već morao bježati župnik Biskupović (3.1.1.1.). Kneževića su u Pražnicama 24. X. 1943. g. uhitili partizani i držali ga zatvorena u Blacima i Nerežišćima. U međuvremenu je, s nadnevkom 1. XI. 1943. g., stiglo od Narodnooslobodilačkog odbora Bogomolje

46. O toj pojavi podrobnije u poglavlju 4.3.

47. N. ANIĆ, *Oslobodenje Bogomolja 1942. godine*, u *Hvarski zbornik* 5, Hvar 1977, 59-60.

48. Isto, 62-63.

49. Uz izričito neslaganje vlasnika zgrade, Hvarske biskupije, na župsku kuću postavljena je 1984. g. spomen-ploča sa zvijezdom petokrakom toj partizanskoj bolnici. Sad je u tijeku postupak za uklanjanje te protupravno postavljene ploče. *Abusus non tollit usum!*

pogubno izvješće o njegovu radu u Bogomolju. Napokon je zatvoren u Ložišćima, mjestu svojega pogubljenja. O tim njegovim zadnjim danima nedavno je podrobno pisano.⁵⁰ Pojedine mještanke "žalile su tog svećenika za kojega tvrde da je bio dobar". Na uvrede jedne partizanke odgovarao je: "Za sve ovo znat će Hrvatska država!" Odustalo se od prvotne nakane da ga bace u jamu, jer je pristup jami bio pogibeljan i za izvršitelje njegova pogubljenja. Nakon što ga je mjesni župnik ispovjedio, Kneževića je na ložiškom groblju oko 2 sata poslije ponoći strijeljao partizanski komandant Splićanin.

Partizanska komanda mjesta u Ložišćima, s nadnevkom 17. XI. 1943. g., izdala je proglas, na javnim mjestima izložen općinstvu, pod naslovom: "Izdajnička rabota jednoga reakcionarnog svećenika."⁵¹ Tu je Knežević okvalificiran kao zakleti neprijatelj naroda, idejni ustaša, izdajnički svećenik, otvoreni ustaško-talijanski i žandarski špijun, koji je napravio mnoga zlodjela i višekratno se ogriješio o NOB. O drugovima koji su radili za Pokret govorio je da su komunisti, a komuniste je s oltara nazivao banditima.⁵² "Baca se na posao razbijajući jedinstvo naroda u mjestu, odvracanjem žena od AFŽ-a, a omladine od pionira, govoreći kako ove organizacije kvare dušu žene i mladeži, iako mi znamo da je naš narod putem ovih i sličnih organizacija najbolje učvrstio svoje redove." Nadalje, u razgovoru sa župljanima ogovarao je i podcjenjivao partizansku borbu, zbog čega su s njim kontaktirali predstavnici partizanske vlasti da bi ga "uvjerali u pravednost naše borbe i lojalnom stavu našega Pokreta prema vjeri i svećenstvu". Budući da i nakon zadnjeg upozorenja "da prestane sa svojim razornim djelovanjem" nije promijenio svoje stavove, bio je uhićen. Njegovom likvidacijom, kako dalje čitamo, omogućit će se najbolji odnosi između NOB-e, Crkve i svećenstva. Proglas se zaključuje ovako: "Borimo se i borit ćemo se protiv svih izdajnika, špijuna i narodnih neprijatelja, bez obzira na boju i dlaku. Smrt svim izdajicama NOB-e."

50. V. JELINČIĆ, *Don Marijo Knežević*, u *Bračka Crkva* 14 (1992) 1,6.

51. Prijepis toga javnog proglasa vidi u: Župski arhiv Nerežišća, *Ljetopis don Ivana Babarovića, nerezhiškog župnika (1939.-1962.)*, 30-33.

52. Nadb. Stepinac ih je u propovijedi na Veliku Gospu 1940. g. nazvao družbom zločinaca. Usp. I. MUŽIĆ, n. dj., 66 (8).

3.1.1.3. *Don Juraj Petrović* (Pučišća na Braču, 15. III. 1913. - Dravograd, 15. V. 1945.). Svećenikom je postao 11. VII. 1937. Za župnika u Povelja na Braču došao je 1940. godine. Jugokomunistička literatura navodi kako je 25. VI. 1942. g. izvršen partizanski "napad na ustaškog popa u Poveljima".⁵³ Petrović je zatim pobjegao u Zagreb, gdje je postao dušobrižnikom u Hrvatskoj vojsci. Također je pastoralno djelovao u Požegi; bio je zauzet i u Katoličkoj akciji (apostolat mladeži). Kako sam izviješten, u povlačenju pred partizanskim nadiranjem likvidirao ga je jedan njegov mještananin iz Pučišća, koji se poslije otvoreno hvalio tim svojim zlodjelom.⁵⁴

3.1.1.4. *Don Jakov Račić* (Vrbanj na Hvaru, 28. X. 1908. - Hvar, 31. XII. 1943.). Svećenički je red primio 30. IX. 1934. godine. Literatura za upoznavanje njegova mučeništva objelodanjeni je autobiografski zapis Marinka Jurića Feretova (rođen 1934.) iz Veloga Grablja na Hvaru.⁵⁵ Po Juriću, ondje je Račić besprijekorno obavljao župničku službu, dok ga u zimskoj noći maskirane osobe nisu povele sa sobom, zajedno s još četvoricom župijana, među kojima je bio i mladić s nenavršenih 20 godina. "Sve su to bili dobri, pošteri i vrijedni pučani Velog Grablja, ali eto netko je imao nešto protiv njih i oni su noću na lopovski način odvedeni iz svojih kuća", pod optužbom da su navedno ustaški špijuni. Ustvrdivši kako ustaša na Hvaru nikada nije bilo, Jurić nastavlja da su oni "žrtve mržnje, ... žrtve pokvarene podlosti ljudi iz Velog Grablja".

Račić je svoju mučeničku sudbinu dijelio s ostalom četvoricom uhićenih supatnika, koji su, međusobno povezani žicom, na putu od Velog Grablja do Hvara (10 km) već bili iznakaženi. Pri preslušavanju podnijeli su torturu: u kutu prostorije po golim su leđima udarani željeznim lancem,

53. J. RADMILOVIĆ, n. dj., 37.

54. U popisu, kao u bilj. 44, za Petrovića je navedeno: "odveden i nestao g. 1945."

55. M. JURIĆ-FERETOV, *Vidim onamo na bardo križ* (bardo u narječju znači brdo), Velo Grablje 1992, ukupno 70 stranica. Naslov knjižice upućuje na događaj iz Jurićeva djetinjstva, kad je 15. XII. 1943. g. bio ranjen nađenom ručnom bombom, zaostalom nakon talijanske okupacije. Izgubio je desno oko, a lijevo mu je bilo ranjeno, također i cijelo tijelo. Odvezli su ga u bolnicu u Stari Grad. Budući da mu je bio teško ozlijeđen i grkljan, sam liječnik je držao čudom što je uopće ostao živ. Ka su mu nakon 4-5 dana skinuli zavoj s lijevog oka, najprije je u daljini na brdu iznad Staroga Grada ugledao križ (odatle naslov knjižice). Taj križ, ondje postavljen oko 1900. g., bezbošci su srušili jedne noći 1944. godine. Odat se na tom mjestu vijorila crvena zastava. Jurić je konačno uspio ostvariti svoj davni zavjet, učinjen već 1956/57. g., i u srpnju 1990. g. postaviti na tom mjestu 5 m visok kameni križ s natpisom: "Hvala za sačuvani život i vid / 15-12-1943. god. / Marinko Jurić pok. Kuzme / Velo Grablje / 7-7-1990. god."

spolni ud prosrijeljen im je metkom iz samokresa (revolvera), noge pod stražnjicom i ruke na leđima bile su im povezane tankom željznom žicom. Budući da više nisu mogli hodati, do stratišta su gradskim uličicama "vučeni kao vreće zavezane komadom žice". Strijeljani su na hvarskom groblju, noću na Staru godinu, bačeni u već iskopanu jamu i zatrpani zemljom. Očevidac njihova mučeništva jedan je, naknadno pušten, mještatin jezika otečena poput lopte. Jezik su im, naime, boli iglama, kako bi ih natjerali govoriti i priznati pripisanu im krivnju.

3.1.1.5. *Don Kuzma Šimunović*⁵⁶ (Dračevica na Braču, 24. X. 1887. - Gornji Humac na Braču, 8. III. 1944.). Zareden je za svećenika 14. VII. 1912. g. kao franjevac trećoredac. Sekularizirao se i 1936. g. inkardiniirao u zavičajnu hvarsku biskupiju. Drugi svjetski rat zatekao ga je na službi u Gornjem Humcu. Partizani su ga u šumi bili internirali, jer da je župljanima i drugima navodno skupo prodavao hranu koju je, uz životnu pogibao, dopremio iz Zagreba. Babarović bilježi⁵⁷ kako se govorilo da su ga bili doveli do jame, neka reče po kojoj je cijeni nabavio hranu u Zagrebu. U partizanskom javnom proglasu, kojim se pred općinstvom nastojalo opravdati Kneževićovo (3.1.1.2.) smaknuće, Šimunović se spominje kao Kneževićev istomišljenik, nesklon partizanima. Inače je Šimunović, kako piše Eterović, bio "revan i požrtvovan došobrižnik ... Blag, ponizan i vrlo skroman."

Među bračkim župnicima, koje su početkom 1944. g. partizani prisilno odveli na Vis, bio je i Šimunović. Nije iskoristio mogućnost sa zbjegom prosljediti put Egipta nego se vratio svojim župljanima dijeliti s njima dobro i zlo. Kad god je bila potreba, pred Nijemcima je posredovao i zagovarao za povjerene mu ljude. Nakon što su partizani kod Pražnica napali njemački kamion i ubili nekoliko vojnika, Nijemci su se za odmazdu osvetili pučanstvu Pražnica i poglavito Gornjega Humca. Uoči njegova smaknuća njemački časnik došao je na razgovor žuupniku koji ga je pokušavao uvjeriti u nevinost svojih župljana. Sutradan je odveden i župnik, ponijevši sa sobom časoslov, i bezuspješno do zadnjeg časa molio milost za uhićene. S još 27-oricom muškaraca iz Gornjeg Humca strijeljan je i njihov župnik, čije je

56. I. ETEROVIĆ, 8. ožujka, *Don Kuzma Šimunović i drugovi-mučenici*, u *Bračka Crkva* 4 (1982) 2, 6-7.

57. Kao u bilj. 42.

tijelo bilo još izmasakrirano noževima i kamenjem. Zaključimo s Eterovićem: "Na najbolji je način pokazao koliko ljubi svoj narod. Mučenik kršćanske ljubavi i svojega zvanja."

3.1.1.6. *Don Rajko Valerijev*⁵⁸ (Ložišća na Braču, 8. VII. 1911. - ? V. 1945.). Svećenički je red primio 6. VI. 1936. godine. Namjeravao se posvetiti osobito pjesništvu i objavio je nekoliko pjesama u najmodernijem stilu. Posjedovao je lijepu zbirku svjetske poezije, također prijevode iz novije japanske književnosti. Već kao bogoslov svom se dušom opredijelio za oporbeni hrvatski pokret pa je kao takav odgovarao pred državnim odvjetništvom prve Jugoslavije. Nepromijenjenih političkih stavova djelovao je i u župi Dračevica na Braču, odakle je - da pred partizanima spasi glavu - 29. VI. 1942. g. morao bježati u Zagreb. Ondje se zaposlio u Ministarstvu za promičbu. "Drži se da se don Rajko maknuo iz Zagreba pred nadiranjem partizana i da je u bijegu poginuo. Od prve polovice 1945. g. nije se čulo za njega."

3.1.2. Progonjeni svećenici

3.1.2.1. *Don Ivan Babarović* (Milna na Braču, 8. VI. 1896. - Milna, 7. IX. 1980.). Zaređen za svećenika 26. VI. 1921. godine. Drugi svjetski rat zatekao ga je kao župnika u Nerežišćima na Braču. U jugokomunističkoj literaturi čitamo kako su novoosnovani Narodnooslobodilački odbori, kao organi partizanske vlasti, tijekom 1942. g. sakrili svoj materijal i oružje na razna skrovljena mjesta, također i u crkvama Bole i Nerežišća.⁵⁹ Uz suradnju crkvenog poslužnika a bez župnikova znanja, u prostoru iza glavnog oltara nerežiške župske crkve i u njezinu potkrovlju čuvalo se oružje gotovo dvije godine, dok nije otkriveno početkom veljače 1944. g., kad je Brač bio pod njemačkom okupacijom. Njemački vojnik, pri montiranju žice za vezu, popeo se na crkveni krov i opazio uskladišteno oružje u potkrovlju. Uhićen je Babarović, koji se tada zatekao u Splitu, premda o tomu nije ništa znao. Prošao je nacističke zatvore po Bosni i Hercegovini i konačno dospio u

58. Isto.

59. J. RADMILOVIĆ, n. dj. 28.

zenički logor. Oboljenje i bolnički oporavak od pjegava tifusa spriječili su njegovo izvođenje pred nacistički ratni sud.⁶⁰ Posljedica preboljena pjegava tifusa bila je 20-godišnja njegova sljepoća koju je strpljivo podnosio do smrti.

3.1.2.2. *Don Niko Bogdanić* (Stari Grad na Hvaru, 17. VIII. 1912. - El Shatt u Egiptu, 10. I. 1945.). Svećenikom je postao 7. II. 1937. godine. Prve tri ratne godine proveo je kao župnik u Gdinju na Hvaru. Njegovo župnikovanje kratko sam opisao u već spomenutoj studiji o Loziću.⁶¹ Tu sam također napisao da je Bogdanić svršetkom 1943. g. iz Gdinja otišao sa zbjegom u Egipat, gdje je tragično nastradao. Nakon toga javio mi se Bogdanićev brat, sveuč. prof. Neven, i zahvalio mi što sam opisao čovjekoljublje njegova brata. On je, naime, za talijanske okupacije spašavao živote pojedinih župljana i njihove kuće od paleža. Prof. Bogdanić naglasio je da njegov brat nije dragovoljno otišao u zbjeg "već je ođ gđinjskih (partizanskih, op. J. F.) vlasti bio poslan u zbjeg,⁶² premda je spašavao ljude koliko je mogao, bez obzira kojoj su strani pripadali. To su bili zaista opasni i jako rizični poslovi." Još me u svojem pismu prof. Neven izvješćuje da je njegov brat, kojemu je on ministrirao, u El Shattu, s još nekolicinom svećenika hvarske biskupije, pastoralno djelovao i - u okviru konkretnih mogućnosti - jednu veliku baraku osposobio za bogoslužni prostor.

3.1.2.3. *Don Stjepan Bojanić* (Vrisnik na Hvaru, 24. IV. 1891. - Split, 1. II. 1977.). Zareden za svećenika 30. VIII. 1914. godine. Tijekom Drugoga svjetskog rata bio je dušobrižnikom u Hrvatskoj vojsci. Nakon rata jugokomunističke vlasti osudile su ga na 15 godina tamnice. U nekrologu jedan mu je kolega rekao: "Kad ga je netko upitao za najteže 15-godišnje razdoblje njegova života, koje bi mnoge od nas možda sasvim satrlo, spontano je i uvjerljivo odgovorio: 'Krasno je bilo, jesam se Boga namolio!'" ISTI

60. O svemu sam detaljno pisao u studijama, objelodanjenima na temelju Babarovićevih zapisa u svezi s njegovim tamnovanjem. Usp. J. FRANULIĆ, *Svećenik patnik*, u *Služba Božja* 29 (1989) 4, 327-341; ISTI, *Svećenik intelektualac*, u *SB* 30 (1990) 2, 169-179.

61. Kao u bilj. 45, poglavlje 2.1.

62. Veljko Ćurin (o njemu u 8. poglavlju), očevidac tih događaja, piše mi da su mnogi bili nasilno vođeni u zbjeg. Bogdanićevo odvođenje u zbjeg Ćurin spominje u svojem romanu o Gdinju Usp. V. ĆURIN, *Živjet ćete kao bogovi*, Melbourne 1977, 38.

govornik ocijenio je Bojanića kao čovjeka jednostavne dobrote, iznenađujuće vedra i raspoložena, djetinjski iskrene vjere i pobožnosti. Nadalje, do smrti je očuvao nepomućenu ljubav prema svojem svećeničkom pozivu i prema svim ljudima s kojima je živio i za koje je radio; premda temperamentan, ni jednog časa nije znao za kakvo neprijateljstvo ili mržnju; preko molitve ostvarivao je izvanredno živ i stalan kontakt s Bogom.⁶³ O njemu, kao umirovljeniku u Svećeničkom domu u Splitu, pohvalno se izrazio splitsko-makarski nadbiskup dr. F. Franić: *"Živio je kao svetac među nama. Toliko puta susreo sam ga, našao sam ga u kapeli kako stoji, nije dobro vidio, nije dobro čuo, i slušam kako govori - kako sam sretan, kako sam sretan - , pristupio sam k njemu i upitao ga - don Stipe, zašto ste sretni, a on mi je rekao: pa ja sam dijete Božje."*⁶⁴

3.1.2.4. *Don Juraj Burić* (Vis, 30. IX. 1912. - Vis, 17. XI. 1991.). Svećenički je red primio 26. VII. 1936. godine. Njegov svećenički život, koji je uglavnom proveo u zavičaju, uz ostale kreposti, resila je skromnost, jednostavnost, prijaznost, vedrina i darežljivost. Ojačanjem patizanskog pokreta njegov zauzeti svećenički rad, poglavito s mladima u Križarskom bratstvu, postao je zazoran viškim komunitima. Zbog njihovih prijetnja premješten je u Hvar, gdje su ga partizani uhitili i teško zlostavljali. S nakom da ga psihički slome - u čemu su uspjeli - višekratno su ga izvodili na (neizvršeno) strijeljanje.⁶⁵ O Burićevu izrazitu domoljublju ovako se u nekrologu izrazio njegov bivši ministrant: *"Oko tvoje propovjedaonice sazrijevali smo i nacionalno, jer tvoja ljunav spram Hrvatskoj prelazila je moguće u ono doba ... Kroz propovijedi i blagoslove kuća uvijek si propovijedao uskrсну nadu. Nadu u uskrснуće tijela i uskrснуće Hrvatske."*⁶⁶

3.1.2.5. *Don Mate Hraste* (Brusje na Hvaru, 24. II. 1884. - Rijeka, 8. IV. 1953.). Svećenikom je postao 2. IV. 1908. godine. Babarović⁶⁷ za

63. *Službeni vjesnik hvarske biskupije* 1/1977, 27. - Kad se Bojanić s izdržavanja kazne već bio vratio na rodni otok Hvar, u autobusu ga je vidio jedan bogomoljski komunist (Bojanić je prije II. svjetskog rata župnikovao i u Bogomolju). Pred svima nazočnima dobro ga je izvrijeđao, nazivao ustašom i ispljuvao (sic!).

64. Isto, 24.

65. *Zvijezda mora* (Povremeni vjesnik hvarsko-bračko-viške biskupije) 2 (1991) 5,4. -

66. *Hrvatska zora* (Glasilo ogranka MH-Vis) 2 (1992) 2, 10.

67. Kao u bilj. 42.

njega kaže da je "jak i vrlo dinamičan duh". Nadalje, izvanredan pjevač, jako izobražen, bavio se pjesništvom, slikarstvom, pčelarstvom, zadrugarstvom i uopće gospodarstvom. Nakon ređenja tri godine studirao je povijest i zemljopis na sveučilištu u Grazu. S mladićima, članovima Orlovskog društva - u sklopu Katoličke akcije - savršeno je izvodio ritmičke vježbe. Drugi svjetski rat zatekao ga je kao župnika u Mircima na Braču. U jugokomunističkoj literaturi čitamo kako je ondje 25. VI. 1942. g. izvršen partizanski "napad na ustaškog popa".⁶⁸ Radilo se zapravo o pokušaju ubojstva: bilo mu je prostrijeljeno rame i ruka. Liječio se u splitskoj i zagrebačkoj bolnici. Postao je dušobrižnik s činom pukovnika u Hrvatskoj vojsci. Nakon rata jugokomunističke vlasti otkrile su ga i zatvorile. Zahvaljujući svojoj snalažljivosti, bio je oslobođen optužbe.

3.1.2.6. *Don Juraj Paršić* (Sveta Nedjelja na Hvaru, 12. V. 1911. - Glonn kod Münchena, 19. V. 1991.). Svećenički je red primio 27. VI. 1937. godine. Prva i jedina služba u Hvarskoj biskupiji bila mu je u Poljicima na Hvaru, gdje je njegovom zaslugom župska crkva dobila sadašnji izgled.⁶⁹ Doduše, zvonik je ostavio nedovršenim, s razloga što je - kako mi piše - "morao bježati pred 'osloboditeljima', samo zato što sam bio Marijino dijete."⁷⁰ O njemu su se njegovi župljani izrazili pred fotografom Tonijem Đukom: "To je naš svetac. To je nama i brat i otac. To je naš savjetnik, liječnik duša i tijela. Prijatelj. U jednu riječ: Čovjek!"

Njegov zauzet i plodan pastoralni rad prekinut je ojačanjem partizanskog pokreta na Hvaru, pred kojim je o Velikoj Gospi 1942. g. morao bježati iz Poljica u Zagreb. Najnužnije kućne potrepštine ponijela je sa sobom njegova kućanica, dok su svu njegovu imovinu mjesni komunisti prodali na dražbi.

O svojem župnikovanju u Poljicima ovako mi je napisao: "To mi je bila omiljela župa sve dok nisu provalili vukovi razdjelitelji i onda sam morao bježati. Jer su mi šapnuli oni moji u njihovim redovima da su me osudili

68. Kao u bilj. 53.

69. Podatak je već objelodanjen u literaturi. Usp. J. FRANULIĆ, *Don Drago Lovrić (1918. - 1979.) kao župnik Zastrazišća i Poljica (1951.-1971.)*, u SB 30 (1990) 3, 261-288.

70. Pisao mi je da je u Lurdu bio oko 20 puta, u Fatimi 13, u Sv. Zemlji 8, a odlazio je i u Efez. Izražavao je želju kupiti grob u Lurdu, kako bi i mrtav bio što bliže Gospi.

na smrt. Ni kriva ni dužna, jer se nisam ni u kakvu politiku miješao, jedino što sam volio svoju domovinu Hrvatsku, bez obzira kakve je ambleme ili boje imala.“ O svojemu rodoljublju i antikomunizmu govori: *”Bio sam pravi hrvatski rodoljub, ali ne i političar. Jasno da parizane nisam volio, jer su bili protiv vjere i Boga nisu priznavali. Nisam ih mrzio nego trpio i za njih molio. I to žarko molio, jer sam znao da - prema Apokalipsi - Bog ima velike planove za svijet s njima. ‘Crvena aždaja’. Gledao sam na tu strahotu isključivo s religiozne strane.“*

U jugokomunističkoj literaturi imamo podatke i o njegovu župnikovanju u Poljicima. Premda nije poimence spomenut, okvalificiran je kao poznati frankovac i proustaški orijentiran svećenik. Opširno se govori o njegovu vodstvu križarskog društva, koje je uostalom i drugdje djelovalo u sklopu Katoličke akcije pod nadzorom hijerarhije. Mjesnim komunistima bila je jedna od najvažnijih zadaća razbiti križarsku organizaciju i njezino članstvo pridobiti za Partiju. Pripisuje mu se da je o njezinim članovima s oltara govorio *”kako su to nevjernici koje treba izolirati, te ih ne treba slušati, jer da oni upućuju narod u propast“*. Konačno su mu komunisti ometali crkvene obrede i oduzeli radio-aparat.⁷¹

U Zagrebu je Paršića, kako se sam izrazio, *”otkrio“* nadb. Stepinae i zamolio da preuzme župu, u koju nije htio otići nijedan svećenik zagrebačke nadbiskupije - Jasenovac,⁷² gdje je ostao do svršetka rata. Kaže da ga je nadb. Stepinac onamo poslao *”jer sam bio veliki štovatelj presv. Srca Isusova i posebno Gospin štovatelj. Jer veli: samo takvi mogu tamo izdržati“*. Inače, piše mi kako o Jasenovcu sve zna, ali da nije sklon pisanju, nego bi radije odgovarao na postavljene konkretne upite.⁷³

Nakon rata, pod promijenjenim imenom, preuzeo je *”opasni“* (tako ga naziva) Kordun: imao je tri velike župe i nekoliko *”ugašenih“*. U Hrvatskoj je ukupno imao na brizi devet župa, dok radi vlastite sigurnosti 1958. g. nije

71. A. MATKOVIĆ, M. MATKOVIĆ, M. PAVIČIĆ, *Poljica 1941.*, u *Hvarski zbornik* 6, Hvar 1978, 117-119.

72. Uz ostalo, projugoslavenski orijentirani hrvatski komunisti odgovorili su *”za njegovanje mita Jasenovac, koji je poslužio kao duhovna podloga za današnju agresiju“*. *Usp. Nedjeljna Dalmacija (ND)* br. 2120 od 14. X. 1992, 38. Vidi još bilj. 106.

73. Odgovorio sam mu - i to je, kako tvrde hrvatske časne sestre, koje rade u Marijinu domu u Glonnu, zadnje pismo koje je primio dan prije smrti - kako bi bilo dobro da ga u tom smislu ispita netko za to zadužen od Nadbiskupskoga duhovnog stola u Zagrebu, ako to već prije nije bilo učinjeno.

napustio domovinu. Do umirovljenja 1981. g. pastoralno je djelovao najprije u Austriji, zatim u Njemačkoj. Kao umirovljenik, ujedno i pastoralno angažiran, živio je u "Marijinu domu" u Glonnu,⁷⁴ gdje je umro, a pokopan je u zavičaju.

Njegov život i rad ovako je sažeto ocijenio njemački svećenik u svojem nekrologu: "Svi hvale njegovu dušobrižničku revnost, spremnost pomoći i ljubaznost. Bio je dobar čovjek i dobar svećenik. Kroz vlastitu tešku sudbinu, gubitak vlastite domovine, sazreo je u svojoj nutrini i stoga je imao razumijevanja za mnogovrsne nevolje svojih bližnjih."

Prikaz o tomu vrijednu svećeniku zaključujem njegovim riječima: "Moja je deviza cijeloga svećeničkog života bila: Dobra je župa ona, u kojoj ima oltar, ispovjedaonica i propovjedaonica. I toga sam se držao. Nisam nikada ni želio niti sam imao takozvane 'bogate župe'. Ili bolje - jesam, tj. onakve gdje je bio lijepi broj grešnika. To je bogatstvo: te duše privesti Bogu. Ljubiti stado takvo kakvo jest - to znači biti pastir duša. Za sve se molim neumorno, da bi ne bi koji propao. U duhu sam sa svima njimu povezan, sa živima i mrtvima."

* * *

Neposredno pred Drugi svjetski rat (1939.g.) hvarska je biskupija na 43.514 katoličkih vjernika imala 81 svećenika, od kojih 54 u pastvi.⁷⁵ Od tih aktivnih svećenika izgubila je šestoricu,⁷⁶ navedenu pod 3.1.1. Dvojica su među njima (Petrović i Valerijev) nastradala u hrvatskom povlačenju pred partizanskim nadiranjem prema Zagrebu u svibnju 1945. godine; jedan (Biskupović) stijenjan je u Zagrebu, a trojica na području hvarske biskupije (Račić na Hvaru, Knežević i Šimunović na Braču). Premda su Šimunovića strijeljali Nijemci, on se - kao i ostala petorica dijecezanskih svećenika - također može ubrajati među komunističke žrtve. Zajedno sa svojim

74. Ondje ga je pohodio i dr. F. Tuđman, kako je sam izjavio "zbog jednog svjedočanstva u Drugoga svjetskog rata koje sam htio provjeriti". Kao u bilj. 11.

75. K. DRAGANOVIĆ (uredio), *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939, 217, 225. Odatle su u ovo poglavlje preuzeti nadnevi rođenja i ređenja navedenih svećenika.

76. Popis hrvatskih katoličkih svećenika ubijenih u razdoblju od 1941. do 1951. g. donosi četvoricu svećenika hvarske biskupije: Biskupović, Knežević, Petrović i Račić. Literatura kao u bilj. 44.

župljanima, nastradao je zapravo kao žrtva njemačke odmazde za nerazboriti partizanski napadaj na njemački kamion.⁷⁷

I šestorica progonjenih dijecezanskih svećenika, navedenih pod 3.1.2., također su žrtve komunističkih progona. Makar su Babarovića, za razliku od ostale petorice, progonili nacisti, on je također zapravo komunistička žrtva. Njegov je progon, naime, uslijedio zato jer se u njemu povjerenoj crkvi našlo oružje, koje su ondje, mimo njegova znanja, postavili partizani.

Kad je već govor o partizanskim žrtvama - ovdje konkretno ubijenim i progonjenim svećenicima - zanimljivo je navesti riječi M. Jurića, koji u svojoj knjižici utemeljeno zastupa da treba razlikovati partizane i komuniste: *"Nikada ne smijemo govoriti da su ih partizani ubili; ne, partizani su bili samo jedna nesretna skupina, naoružana u rukama pokvarenih komunista; njih su komunisti strijeljali. Oni su na Hvaru silna zla počinili."* Ustvrdivši kako Talijani, ustaše i Nijemci nisu na Hvaru nikoga strijeljali, zaključuje: *"Tko je mučio, zlostavljao, ubijao sve nevine, njih oko stotinu na Hvaru - komunisti, te propalice, neljudi, zadnji ološ koji je dragi Bog dao ovoj zemaljskoj kugli."*⁷⁸

Dok je broj ubijenih dijecezanskih svećenika pouzdan, nije isključeno da je još koji svećenik hvarske biskupije bio progonjen. Valja naglasiti da sam do podataka o ubijenim i progonjenim svećenicima dolazio isključivo *ex privata diligentia*. Nažalost, naišao sam na nedostatak razumijevanja među pojedinim svećenicima kojima se u tom poslu obraćao. U svezi s takvim neshvatljivim postupcima govori ugledan hrvatski svećenik: *"Činjenica je da je mnogo katoličkih svećenika (Crkve u Hrvata, op. J. F.) ubijeno u toku Drugoga svjetskog rata i nakon rata, o kojima se gotovo ništa nije reklo. Prepuštam povijesti da kaže je li sadašnji naraštaj svećenstva opravdano razborit kad šutke prelazi preko tolikih žrtava, ne piše o njima, ne spominje ih se, ne podiže im spomenike, ne organizira simpozije o njima."* Dalje na-

77. D. TKALEC, *Diverzije radi izazivanja "odmazdi"*, u GK 30 (1991) 48, 13. Odatle doznajemo da su 1941. g. kragujevački učenici i profesori poubijani kao žrtve njemačke odmazde zbog smišljene diverzije - koja nije gledala na tragične posljedice - kao metode vojno-političke borbe Titovih partizanskih postrojbi konkretno u Srbiji.

78. Kao u bilj. 55. Jurić tu također navodi da sve što je neprijatelj učinio u Hrvatskoj nametnutu ratu, da to ne čine četnici nego *"ovo su se komunisti samo preobukli u četničko ruho"*. Inače, jugokomunistički ideolog M. Dilas izjavio je 1950. g. u New Yorku Ivanu Meštroviću *"da su partizani odgovorni za više ljudskih života nego ustaše, četnici, Nijemci i Talijani zajedno"*. Usp. *Slobodna Dalmacija (SD)*, od 28. VII. 1990.

vodi da je domovinska Crkva u zadnjih tridesetak godina tiskala na tisuće knjiga o mučenicima za vjeru Kristovu u misijskim zemljama. "Šutjelo se samo o hrvatskim Kristovim mučenicima."⁷⁹

Uza sve teškoće u prikupljanju ovdje objelodanjenih podataka o dijecezanskim svećenicima - ratnim žrtvama, držao sam da ih nakon nametnute polustoljetne šutnje treba oteti zaboravu. Tako će se oživjeti sjećanje na tu našu braću, koja su samo zbog svoje vjernosti Bogu i privrženosti Domovini postala žrtve protuvjerske i protunarodne mržnje. Ovaj prikaz, zacijelo ne bez nedostataka, doista je pionirski rad, otvoren dopunama i usavršavanju. "In magnis et voluisse satis est!" (Propercije).

3.2. Humanitarno-karitativna djelatnost (nadbiskupa) biskupa Mihovila Pušića

Nakon govora o ratnim žrtvama - ubijenim i progonjenim svećenicima hvarske biskupije - upoznat ćemo u ratu iskazano čovjekoljublje njihova nadpastira, zaslužnog hvarskog biskupa (1926.-1968.; od 1949. g. naslovni nadbiskup) msgr. Mihovila Pušića (Vis, 25. VIII. 1880. - Hvar, 9. V. 1972.), poznatoga kao jednoga od pionira liturgijske obnove u Hrvata.

O njegovoj humanitarno-karitativnoj djelatnosti u ratnim danima progovorio je u nekrologu njegov nasljednik na hvarskoj biskupskoj stolici msgr. Celestin Bezmalinović: "Sred strašnih ratnih grozota mučila je njegovo pastirsko srce bijeda naroda s kojim je živio. Plač pogorjelih sirota i patnika bila je i njegova bol. U tim teškim ratnim danima čini što može i ne propušta nikakve prilike, a da ne pomogne i ne izvrši svoju očinsku dužnost. Brine se, piše, intervenira, protestira, da umanjí stradanje naroda. Nije šutio. Oštro je protestirao i ustajao na obranu progonjenih i potlačenih. Nije pravio razlike. Svatko mu je bio jednak. Zauzimao se za svakoga. Želio je svakome biti pri ruci i svakome pomoći. Ovo mogu potvrditi još mnogi živi Hvarani. Hvalu ni zahvalu nije tražio niti očekivao, a nepriznanje i nezahvalnost nije ga minula."⁸⁰

79. A. BAKOVIĆ, *Drinske mučenice*, Zagreb 1991³, 195-196.

80. *Službeni vjesnik hvarske biskupije*, 3/1972, 45.

Da bismo imali konkretan uvid u dotičnu djelatnost biskupa Pušića, o kojoj smo uopćeno upravo čitali, pobrinuo se sam biskup Pušić. Na svoj način i on je bio ratna žrtva, doduše ne krvna, poput svojih ubijenih (i prognjenih) svećenika. Nakon rata jugokomunistički su ga vlastodršci, naime, klevetali - kao uostalom sve svećenstvo Crkve u Hrvata i njezinu hijerarhiju na čelu s nadb. Stepincem - da je "radio protiv naroda". Jedini način da u onodobnim okolnostima rekne istinu o svojem djelovanju u ratno doba bio je 1946. g. izvijestiti podređeno svećenstvo o dotičnoj problematici. Pod naslovom "Kako je hvarski biskup radio protiv naroda - neka govore činjenice" slijedi njegov tekst, podijeljen u 15 točaka, na dvije stranice strojnog papira, istipkana najužim proredom. Na svršetku vlastoručno je dodao: "N.B. Ovo može poslužiti za razjašnjenje u razgovoru."⁸¹

3.2.1. Spašavanje ljudi i njihove imovine

Prva biskupova intervencija da se osuđenima na smrt spasi život uslijedila je već u svibnju 1941. godine. Kad su talijanske vojne vlasti uhitile nekoliko mladića u Supetru na Braču, biskup je uspio nekima spasiti život telefonskom intervencijom kod talijanskog majora, predsjednika vojnog suda. U kolovozu 1943. g. talijanske vlasti zaprijetile su pučanstvu otoka Visa da će, u ime odmazde, poubijati 50 talaca, ako im do određenoga dana ne predaju oružje.⁸² Biskupova je zasluga da je 30-orici talaca spašen život, jer je o tom predmetu brzojavio u Rim talijanskom kralju Viktoriju Emanuelu i vrhovnom talijanskom vojnom zapovjedniku Badogliu. Osobno je pak otišao u Split intervenirati za njih kod talijanskog generala Becuccija.

Osim okupacijskim vojnim vlastima, biskup se obraćao i svojim kolegama, moleći ih da posreduju za pojedince iz njegove biskupije. Početkom prosinca 1941. g. brzojavom, a zatim preporučenim pismom, obratio se zadarskom nadbiskupu Munzaniju da se kod talijanskih vlasti zauzme za dr. Žunkovića i trojicu njegovih drugova, koji su u Hvaru bili uhićeni i dovedeni u Zadar. Kad su 1943. g. u Italiji bile internirane dvije poimence spomen-

81. Dotični zapis msgr. Pušića našao sam u župskom arhivu u Vrboskoj među spisima za 1946. g., proučavajući uredovanje onodobnoga vrbovačkog župnika don Jakova Lušića.

82. Jugokomunistička literatura samo bilježi strijeljanje 20-orice talaca 18. VIII. 1943. g., nakon što partizani nisu Talijanima vratili oružje koje su im bili oduzeli u noći 15. istog mjeseca. Usp. *Vis u Narodnooslobodilačkoj borbi*, 65, 192.

ute hvarske partizanke, biskup se obratio nadbiskupu u Firenzi, koji je u logor poslao svoga svećenika da se za njih interesira, kako su i one same to pripovijedale. Obratio se i mostarskom biskupu dr. Čuli za jednoga poimence spomenutoga hvarskog partizana, koji je u Mostaru bio zarobljen. Intervencija je uspjela i dotični se partizan došao osobno zahvaliti biskupu Pušiću.

Na redu su višekratni biskupovi prosvjedi visokim predstavnicima talijanskih okupacijskih vlasti. Kad su Talijani 3. I. 1943. g. spalili Vrbanj, Dol i Vrbosku, odmah je telefonski odlučno prosvjedovao kod talijanskog zapovjednika u Starom Gradu, po čijoj je naredbi to bilo učinjeno. Na oštar biskupov istup zapovjednik mu je prigovorio "da je on i čitavo svećenstvo za partizane". Zaprijetio mu je da će do potrebe spaliti sva hvarska naselja, uključujući i biskupski dvor u Hvaru. Zatim je biskup odmah otišao u Split prosvjedovati kod talijanskog generala Piazzonija protiv "takva postupka nad pučanstvom i njihovom imovinom, tražeći da se spriječe daljnje takve nečovječne represalije". Početkom kolovoza iste godine Talijani su spalili bračka mjesta Selca, Novo Selo, Pučišća, Pražnica, Gornji Humac, Dol i Dračevicu. Odmah je biskup u Splitu osobno prosvjedovao kod talijanskog generala Spige. Pismeno je prosvjedovao i tražio da talijanska komanda otoka Hvara ubuduće spriječi postupke slične onima kad su u travnju te godine talijanski patrolni vojnici učinili velike štete stanovnicima Gdinja u njihovim kućama na moru.

Kad se sve to zna, nije čudo što je vrhovnoj talijanskoj komandi u Ljubljani biskup bio tužen "da je protivan talijanskim zahtjevima". Na tu je tužbu biskup oštro odgovorio.

3.2.2. Briga za prehranu pučanstva

Tijekom prvih dviju ratnih godina biskup se u tom smislu obraćao brojnim podnescima u Zagreb, poglavito nadbiskupu Stepincu. On je za otoke Hvar i Brač preko Karitasa poslao nekoliko vagona razne hrane koja se dijelila svima bez razlike. Nakon već spomenutog paleža hvarskih mjesta, 7. I. 1943. g. biskup je od Zagreba zatražio što veću hitnu pomoć nastradalom pučanstvu. Stiglo mu je 500.000 kuna kao prva pomoć dotičnim mjestima, kojima je i nadb. Stepinac preko Karitasa poslao veću zalihu hrane. Di-

jece:
Zagr

Spel
otok
Rab:
om i
erac
dom
slanc
ratni

otoč
nka
se n

skup
noo:
brin
patc
bisk

ven.
posc
su n
jučc
mal
priz

jecezanski svećenici don I. Muškateo i don I. Šeperica osobno su otišli u Zagreb zauzeti se za postradala mjesta i puno im pomogli.⁸³

Biskup Pušić tri puta se pismeno obraćao njujorškom nadbiskupu Spellmanu s molbom da kod vlasti SAD posreduje u pitanju prehrane naših otoka tijekom 1943. i 1944. godine. Pisao je i hrvatskom dominikancu R. Rabadanu da bi se s našim iseljenicima u Americi zauzeo za opskrbu hranom naših otoka i onoga dijela domovine, gdje su već bile prestale ratne operacije. Nadalje, da bi zainteresirali američke krugove za konzumiranje domaćih proizvoda (suhe smokve, rogač, vino, buhač, rakija, ružmarin, slane srdele itd.). Dotična pomoć, nažalost, nije mogla biti dostavljena zbog ratnih teškoća i nedostatka brodova.

3.2.3. Biskupovo pravilno političko držanje u ratu

U srpnju 1941. g. talijanski civilni komesar u Visu tražio je da se otočki svećenici upišu u fašističku stranku. Biskup je javio viškom dekranu neka obavijesti svećenstvo da ne udovolji pozivu civilnog komesara, tako da se nijedan svećenik nije učlanio u dotičnu stranku.

U siječnju 1944. g., prije odlaska sa zbjegom u Egipat, došla su biskupu dva poimence spomenuta partizanska predstavnika Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora. Zamolili su ga da se sada - kad oni odlaze - on brine za pučanstvo, brani i štiti njih i njihovu imovinu pred njemačkim okupatorom koji će uskoro doći. Njemački su vojnici, inače, nasilno pretražili biskupski dvor i stolnu crkvu.

U rujnu 1944. g. - kad se u Hvaru imao birati predsjednik Jugoslavenske narodne fronte za srednjedalmatinsko područje - biskupu je došla posebna deputacija, sastavljena od poimence spomenute četvorice. Priopćili su mu kako je na otočkoj predkonferenciji, održanoj u Starom Gradu, zaključeno da njega predlože za predsjednika, "jer su se on i svećenstvo zauzimali za pučanstvo i bili vazda za narod protiv okupatora. To je najjasnije priznanje za ispravno postupanje biskupa i svećenstva."

83. Jugokomunistička literatura opisuje te događaje pod naslovom: "Protivnici NOP-a na Hvaru koriste teškoće nastale paljenjem Vrbanja i Dola da bi razbili oslobodilačku borbu." Tu je govor o "reakcionarima" koji su djelovali "po uputama iz Zagreba i u uskoj suradnji s dijelom klera". Spominje se, makar ne i poimence, vrbanski župnik Šeperica. Usp. S. KVESIĆ, n. dj., 165-167.

Tek u siječnju 1946. g. biskup je iz splitskog dnevnika "Slobodna Dalmacija" doznao da ga je poglavnik NDH dr. A. Pavelić bio odlikovao "za izvanredne zasluge u vrijeme tuđe okupacije od travnja 1941. g. do danas". Povelja odlikovanja, koja mu nikada nije bila uručena, ima nadnevak 10. IX. 1943. g., kad su Talijani otišli iz Dalmacije.⁸⁴ Biskup zaključuje da i to "dokazuje da je radio za narod protiv okupatora".

* * *

Prikaz o nadbiskupu-biskupu Pušiću zaključit ćemo dijelom teksta, koji je o svojem biskupu napisao njemu podređeni Babarović, jedan od progonjenih dijecezanskih svećenika (3.1.2.1.): "Posvetio se uglavnom proučavanju suvremene književnosti Katoličke akcije u Francuzi. Za vremena Katoličke akcije u Hrvata neprestano je nagovarao svećenstvo u biskupji na rad Katoličke akcije. Per fas et nefas dušobrižnici su morali osnivati društva Katoličke akcije jednoga i drugoga spola po župama. To je bila suvremena pastorizacija. - Njegova pastirska pisma odišu žarkom religioznošću, suvremenom izobrazbom, vrlo zgodnom dikcijom i unkcijom. Osobito njegova prva pastirska pisma jesu prava remek-djela pastirskih pisama. Napisao ih je svećenik žarke vjere i velike ljubavi prema Crkvi. Lozinka mu je: 'Propter opus Christi usque ad mortem'. U tomu je radu neumoran. Očuvao je jaku energiju i vitalnost sve do svoje 70. godine (pisano 1951. g., op. J. F.). Čovjek se upravo čudi njegovoj vitalnosti. Svećenik je i molitve, razmišljanja te pokretljivosti. - Vrlo je radišan svećenik. Od njegovih poslanica, okružnica, privatnih pisama svećenicima mogla bi se sastaviti debela knjiga. - Imao je mnogo ustrpljenja u svomu pastirskom radu."

84. J. HORVAT - Z. ŠTAMBUK, n. dj., 197, 199 (fotografija povelje); V. NOVAK, n. dj., 950. Spominje odlikovanje, ali ne navodi da je uručeno naslovniku.

L

P

Crk
pre
jelc
pov
usp

slav
svij

koj
frar
Kri

25.
da j
Bož
poč
svec